

**SZENT ISTVÁN EGYETEM
GÖDÖLLŐ**

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**NÖVEKEDÉSI PÓLUSOK FŐBB REGIONÁLIS GAZDASÁGTANI
ÖSSZEFÜGGÉSEINEK VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON**

Készítette:

Péli László

Gödöllő

2013.

A doktori iskola

megnevezése: Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

tudományága: gazdálkodás- és szervezéstudományok

vezetője: **Dr. Szűcs István**

egyetemi tanár, MTA doktora

SZIE, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,

Közgazdaságtudományi és Módszertani Intézet

Témavezető: **Dr. Káposzta József**

egyetemi docens, közgazdaságtudomány kandidátusa

SZIE, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,

Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

.....

Az iskolavezető jóváhagyása

.....

A témavezető jóváhagyása

Tartalomjegyzék

1.	BEVEZETÉS	5
1.1.	A DOKTORI ÉRTEKEZÉS KIINDULÓ HIPOTÉZISEI.....	7
2.	ANYAG ÉS MÓDSZER	9
2.1.	ANYAG	9
2.1.1.	A vizsgálat térbelisége és időbelisége.....	9
2.1.1.1.	Adatgyűjtés	10
2.2.	MÓDSZER	11
3.	SAJÁT VIZSGÁLAT.....	12
3.1.	KLASZTERANALÍZIS A 2010. ÉVI TELEPÜLÉSSOROS ADATOKRA	12
3.2.	DISZKRIMINANCIA-ELEMZÉS A 2003-AS ÉS 2010-ES ÉVEK KLASZTERELEMZÉSÉRE VONATKOZÓAN	22
3.3.	A KLASZTERVÁLTÁSI TENDENCIA VIZSGÁLATA	23
3.4.	ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	27
4.	KÖVETKEZTETÉSEK	30
	AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK.....	35

Ábrák jegyzéke

1. ÁBRA: A HAZAI TELEPÜLÉSÁLLOMÁNY KLASZTEREKRE BONTÁSA A 2010. ÉVI ADATOK ALAPJÁN	13
2. ÁBRA: A „PÓLUSÖVEZET” KLASZTERT ALKOTÓ TELEPÜLÉSEK „SZÁRMAZÁSUK” SZERINT KATEGORIZÁLVA, 2010	15
3. ÁBRA: A „PÓLUSÖVEZET KÖZELEI” KLASZTERT ALKOTÓ TELEPÜLÉSEK „SZÁRMAZÁSUK” SZERINT KATEGORIZÁLVA, 2010	17
4. ÁBRA: A „PERIFÉRIÁHOZ KÖZELEDŐ” KLASZTERT ALKOTÓ TELEPÜLÉSEK „SZÁRMAZÁSUK” SZERINT KATEGORIZÁLVA, 2010	18
5. ÁBRA: A” ABSZOLÚT PERIFÉRIA” KLASZTERT ALKOTÓ TELEPÜLÉSEK „SZÁRMAZÁSUK” SZERINT KATEGORIZÁLVA, 2010	19
6. ÁBRA: A VIZSGÁLAT SORÁN KATEGORIZÁLT TELEPÜLÉSEK MEGJELENÍTÉSE	24

Táblázatok jegyzéke

1. TÁBLÁZAT: A TELEPÜLÉSEK KLASZTERVÁLTÁSI MÁTRIXA, 2003-2010	12
2. TÁBLÁZAT: A TELEPÜLÉSEK KLASZTERVÁLTÁSI MÁTRIXA LAKOSSÁGSZÁM TEKINTETÉBEN, 2003-2010.....	20
3. TÁBLÁZAT: A 2010. ÉVI KLASZTEREK SZÁMOKBAN	21
4. TÁBLÁZAT: A KLASSZIFIKÁCIÓS EREDMÉNYEK, 2003	22
5. TÁBLÁZAT: A KLASSZIFIKÁCIÓS EREDMÉNYEK, 2010	23

1. BEVEZETÉS

A **rendszer váltást követő** bő húsz esztendő hazai társadalmi-gazdasági térszerkezetét jelentős különbségek uralták, uralják napainkban is; a **területi egyenlőtlenségek fokozatosan növekednek**, s a területi politikáknak nemhogy megállítani, túlnyomó többségben még csillapítani sem sikerül. Az elmúlt két évtized területi differenciálódásának eredményeként – Uniós összevetésben – hazánk az egyike a legnagyobb területi különbségű országoknak az egy főre jutó gazdasági teljesítmény (GDP) tekintetében. A hazai kistérségek valamivel több mint 50 %-a hátrányos helyzetű, ahol a teljes lakosság majdnem 30 %-a él.

A **rendszer váltást megelőző évtizedekben a területi politika kizárólag központi irányítás alatt állt**, az egyes területek, települések nem, vagy csak minimális döntési szabadsággal rendelkeztek és a valós piaci, társadalmi viszonyok jelentősen tompítva jelentek meg. Ezzel szemben a **rendszer váltáskor bekövetkező** – számos esetben drasztikus – **változások**, a valós piachoz igazodó folyamatok **jelentősen módosították Magyarország gazdasági-társadalmi térszerkezetét**. A hirtelen változáshoz nem minden terület, település tudott megfelelően alkalmazkodni és ezt a folyamatot tovább súlyosbította a szocialista központi irányítás megszűnése következtében fellépő problémák (nehézipar összeomlása, gyárbezárások, kiugró munkanélküliség, stb.). **A napjainkra kialakult térszerkezet alapvető vonásai már ekkor kirajzolódtak, az azóta eltelt időszakban a differenciák elmélyülését figyelhetjük meg**. A gazdaságot hirtelen, drasztikusan érintő átalakulási folyamatra minden terület másképp reagált, így az eltérő gazdaságfejlesztési intézkedések eredményeként különböző fejlődési pályák alakultak ki. Az így kialakult eltérő fejlődési utak determinálják a helyi gazdaság jövőképét, illetve az elérhető célokat. Amennyiben földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül vizsgálódunk **jelentős leszakadás figyelhető meg a város-falu kapcsolatrendszerben**, a falvak, leginkább az 1000 fő lélekszám alatti (kis-, apró- és törpefalvak) települések esetében. Ezen településeket nagymértékben periférikus vonások (elnéptelenedés, elöregedés, gazdasági aktivitás hiánya, munkanélküliség, stb.) jellemzik.

A **területi egyenlőtlenségek kezelése**, mérséklése nem csak hazai, hanem **Európai Uniós szinten is a regionális politika meghatározó eleme**. Számos elméleti irányzat született a területi egyenlőtlenségek kezelésére, melyeket a későbbiekben részletesen kívánok vizsgálni. Ezen elméletek tanulmányozása során derült ki számomra, hogy **tökéletes területi egyenlőség napjaink globalizált világában** semmilyen körülmények között **nem jöhet létre**, mesterséges beavatkozással is csak rövid ideig, fenntartható módon azonban biztosan nem. Az elméletek másik irányzata a polarizált fejlődést vizsgálja, vagyis nem törekszik a teljes területi egyenlőtlenség állapotára – mivel az nem is lehetséges –, hanem a gazdasági fejlődés kulcsát az „expanderszerű” fejlődésben fogalmazza meg. Ezen

elmélet szerint nem a periférikus területek erősítése a **felzárkózás záloga**, hanem épp ellenkezőleg, a gazdasági **centrumövezetek erősítése**. Ennek eredményeként a prosperáló centrumövezetek agglomerációs hatásaik révén **húzzák magukkal a félperiférikus, periférikus területeket**, ezáltal fejlődést generálva a gazdaságilag leszakadó térségekben.

ENYEDI [2011] szerint az országokon belüli kiegyenlítődést, mint területfejlesztési célt is gyengíti a globalizáció és az európai integráció. „A kilencvenes évek elején – még nemzetállamokban gondolkodván – én még nem érzékelttem, még nem láttam, hogy az **Európai Unió belüli versenyben**, egy nagy gazdasági térségen belüli versenyben **kénytelenek leszünk erősíteni a mi erős pontjainkat, ami viszont a gyöngye pontjaink hátrányát növeli.**” (ENYEDI, 2011, 153-154.). Az elmélet szerint épp ezen „erős pontok” képesek húzni magukkal a gyengébbeket, ezek támogatása szükséges.

Véleményem szerint – megfelelő centrumzónák kialakításával – a **növekedési pólus irányzat megoldás, vagy rész megoldás lehet a területi differenciálódás erősödő tendenciájának megállítására**, csökkentésére, természetesen minden esetben a helyi sajátosságok figyelembe vétele mellett.

A társadalom térbeli szerveződésének kialakulásában alapvető szerepet játszanak a funkcionális alapokon kiformalódott központ-vonzáskörzet kapcsolatok, amelyek feltárása meghatározó a társadalom-földrajzi és a regionális tudományi vizsgálatok sorában [BODOR-PÉNZES, 2012]. Fenti gondolatok mentén kiemelten szükséges a **téma vizsgálata, melynek a gazdasági világválság, illetve annak kezelése különösen jelentős aktualitást ad.**

Témaválasztásomban ezen gondolatok inspiráltak, valamint hogy **az elmélet gyakorlati alkalmazhatósága, adaptálhatósága eredményesen megvalósítható-e** napjainkban Magyarországon.

Ismerve az Unióban jelen lévő **területi különbségeket** akár NUTS 1-es, akár **NUTS 2-es szinten** vizsgálódva, valóban **nagyon differenciált** kép tárul elénk. Bár a nemzetközi **gazdasági világválság** a prosperáló **magterületek gazdaságát** is némiképp **lassította** – ezáltal megállt, helyenként szűkült is a fejlettségi olló nyílása –, azonban épp ezen területek azok, amelyek a leggyorsabban képesek kezelni a válság hatásait. Jellemzően e településekre koncentrálódik az innovációs képesség, amely a gazdaság fejlődésének gátló hatásait felismerve, azt kezelve, csillapítva utat talál a dinamikus fejlődés újbóli kibontakozására.

Különösen nagy területi különbségeket tapasztalhatunk amennyiben kisebb területi egységek szintjén vizsgálódunk. NUTS 3-as szinten is már nagyobb területi különbségek tapasztalhatóak, de igazán differenciált kép a LAU 1-es (kistérségi) és a **LAU 2-es (települési) szint vizsgálatakor** tárul elénk. Minél kisebb területi tagozódásban vizsgálódunk, annál jelentősebb különbségek fedezhetők fel, éppen ezért **disszertációmban települési szintű** (LAU 2) kutatást kívánok elvégezni.

A települési szintű kutatás – különösen, ha az egész országra vonatkozik – komoly kihívások elé állítja a kutatót. Először az adatgyűjtés nehézségeit kell leküzdeni, hiszen olyan településsoros adatokra van szükség, amely minden LAU 2-es egységre elérhető.

Kutatásom összehasonlító jellegű. Hosszas adatgyűjtési periódus eredményeként kiválasztásra került az **elemzésem alapjául szolgáló** bázisév, a **2003-as** – Uniós csatlakozásunkat megelőző – **esztendő**, illetve – a legfrissebb, teljeskörűen elérhető adatállományú – **2010-es év**.

Doktori disszertációm különlegességét az adja, hogy nemcsak az eredeti célt – témaválasztásomkor kitűzött célként szolgált a növekedési pólusok idősoros elemzése – hanem más, **jelentős mértékű nem várt hatásokat is elemezni kellett.** Nem pusztán egyszerű dinamikai elemzést foglal magába a dolgozat, hanem a vizsgálati időszak derekán beköszöntő **gazdasági világválság okozta hatások feltérképezése** is szükséges.

Fenti tények ismeretében a következő **fő célokat** tűztem ki jelen dolgozat írása során:

1. Az általam kialakított szempontrendszer alapján milyen területi lehatárolások figyelhetők meg, hogyan alakul az ország térszerkezete a településsoros gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségi vizsgálatok kapcsán?
2. Az összehasonlító vizsgálat eredményeinek értékelésekor milyen hatások befolyásolják legjelentősebben a térbeli folyamatokat? Mely hatások felelnek általánosságban a hanyatlásért és mely tényezők a „siker alapkövei”?
3. A gazdasági világválság miként befolyásolta a települések gazdasági állapotát? Egyforma negatív hatást gyakorolt a teljes ország területére? Amennyiben igen, úgy hol és milyen mértékben, valamint megfigyelhető-e területi összefonódás? Amennyiben nem akkor mely területek voltak – gazdasági súlyuknál fogva – kevésbé kitéve a krízisnek?
4. A központilag meghatározott pólusvárosok valóban képesek „dinamizáló magként” működni? Amennyiben igen, úgy meddig tart pozitív hatásuk és hogyan jelenik meg ez az összefonódás a térben?

1.1. A doktori értekezés kiinduló hipotézisei

1. **hipotézis:** Településsoros vizsgálatom segítségével bizonyítani kívánom, hogy az autópályákat, autópálya csomópontokat határoló települések egységes, összefüggő klasztert alkotnak, ezen területek általánosan az

ország fejlettebb területei közé tartoznak. Kedvezőbb foglalkoztatási, jövedelmi, infrastrukturális viszonyok jellemzik őket. A gazdasági válság hatásaira kedvezőbben reagáltak, mint az ország egyéb térségei, települései.

2. **hipotézis:** A legfejlettebb térségek közé tartozik a Közép-magyarországi régió, ahol a gazdaságilag fejlett települések összefonódva, gyakorlatilag körülölelik a fővárost. Hipotézisem szerint ez az állapot nem statikus, folyamatos gazdasági fejlődés és az országban jelenlévő társadalmi problémáknak való gyenge kitettség jellemzi ezen településeket – a széles agglomerációt –, lefedve a Közép-magyarországi régió területének túlnyomó részét. A főváros agglomerációjára gyakorolt hatása egyre bővül, szélesedik, a Közép-magyarországi régiót jelentősen átlépve folyamatosan tágul a kedvező gazdasági hatásokat „élvező” települések köre.
3. **hipotézis:** A legjelentősebb vidéki pólusok, Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs és Győr – a fővároshoz hasonlóan – kiemelkedő „motorfunkciót” töltenek be szűkebb és tágabb vonzáskörzetükben egyaránt, mely hatás természetesen a pólus közvetlen közelében a legerősebb, attól távolodva csökken annak gravitációs ereje, de minden esetben meghatározó gazdasági teljesítményt nyújtanak egész régiójukra nézve.
4. **hipotézis:** Negyedik hipotézisem alapján a kedvező (fiatal) korszerkezet nem kizárólag a gazdaságilag fejlett, jól prosperáló térségeket jellemzi, hanem a külső periférikus térségekben is jellemző. Míg a magas gyermekvállalási hajlandóság a gazdaságilag erős településeken a gazdasági-társadalmi jólét „hozadéka”, úgy a periférikus területeken ez a szociális háló biztosította, kizárólagos megélhetési forma.
5. **hipotézis:** Hipotézisem szerint a periférikus tüneteket mutató települések száma bővül, a hanyatlás folyamatos, különösen az országhatár menti térségekben. Ezen külső periféria tagjait további tartós társadalmi-gazdasági leszakadás jellemez, mely minőségi hanyatlás tovább szélesíti a hazai területi különbségeket.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. Anyag

A disszertációm készítésekor első és legfontosabb feladatnak tartottam a hazai és a nemzetközi irodalom áttekintését, rendszerbe foglalását, majd elemzését, esetleges bírálatát. A szakirodalom áttekintését – mint a dolgozat elméleti megalapozását – a konkrét adatbázis kiépítése követte. A vizsgálatba bevont mutatókat öt fő szempont szerint igyekeztem kiválasztani, lehatárolni, melyek a következők:

- infrastrukturális adatok,
- munkanélküliségi adatok,
- demográfiai adatok,
- iskolázottsági, ill. humán erőforrás adatok
- gazdasági adatok.

Fenti mutatók pontos lehatárolását jelen fejezetben fogom részletesen ismertetni. **Kutatásom kizárólag szekunder adatokat tartalmaz.**

2.1.1. A vizsgálat térbelisége és időbelisége

A disszertáció jellegéből fakadóan az egyenlőtlenségkutatásra fókuszál. Amint a bevezetőben és a szakirodalmi feldolgozás kapcsán rávilágítottam, a területi differenciák jelentősek és folyamatosan bővülnek. **Különösen nagy területi különbségeket tapasztalhatunk** amennyiben kisebb területi egységek szintjén vizsgálódunk. NUTS 3-as szinten is már nagyobb területi különbségek tapasztalhatóak, de igazán differenciált kép a LAU 1-es (kistérségi) és a **LAU 2-es (települési) szint vizsgálatakor** tárul elénk. Minél kisebb területi tagozódásban vizsgálódunk annál jelentősebb különbségek fedezhetők fel.

Napjainkban ilyen kutatások általában kistérségi szinten zajlanak, e kategóriában érhető el a legtöbb, legsokoldalúbb, friss adat. Mivel adott kistérségen belül, az azokat alkotó települések között akár többszörös különbségek is felfedezhetők, így ez jelentősen torzíthatja adott település besorolását.

Disszertációmban éppen ezért **települési szintű** (LAU 2) kutatást kívánok elvégezni, így pontos képet kapva a lehető legkisebb vizsgálati egységek helyzetéről. További érdek – véleményem szerint – hogy az így született vizsgálati eredményeket a későbbiekben aggregálva bármilyen területi szintre alkalmazható. Különösen fontos ez napjainkban, hiszen a 175 kistérség [MAGYAR KÖZLÖNY, 2010. évi CXLIX. törvény alapján] lehatárolása nem azonos a – 2013. január 1-jén életbe lépő - 175 darab járással. Magasabb területi szinten történő kutatás esetén nem lehet az eredményeket kisebb szintre bontani, azonban ellentétes esetben – mint kutatásomban is – ez lehetséges.

Kutatásom összehasonlító jellegű. Hosszas adatgyűjtési periódus eredményeként kiválasztásra került az **elemzésem alapjául szolgáló** bázisév, a **2003-as esztendő**. Fontos szerepet játszott döntésemben, hogy az Unió csatlakozásunk előtti – 2004. május 1. – évet válasszak bázisul. A többi év (2000-2002) adataiból csak igen hiányosan sikerült volna az elemzés alapjául szolgáló adatsort összeállítanom.

A vizsgálat másik időszakának kiválasztásakor a legfőbb szempont az volt, hogy a lehető legfrissebb adatokkal vessem össze a bázisév adatait, így a **másik időpont a 2010-es esztendő** lett. Az adatgyűjtést 2012 májusában kezdtem el, ekkor a legkorábbi, teljeskörűen elérhető adatok a 2010-es évre szóltak.

Magyarország településállománya folyamatosan változik – az elmúlt évtizedeket tekintve, mind városállományi, mind településállományi szinten **növekszik**. Mivel két év adatait kívánom összehasonlítani – 2003 és 2010 –, ezért kutatómunkám első lépéseként elvégeztem a települési szintű alapadatgyűjtést és az ezekből származtatott mutatók előállítását.

2003-ban a magyarországi településállomány 3145 tagú volt – a fővárost is beleértve –, míg 2010-re ez az állomány 3152 településre duzzadt.

Ezek ismeretében **3145, illetve 3152 területegység esetében végzem el az adatgyűjtést.**

2.1.1.1. Adatgyűjtés

Az adatgyűjtés során mintegy **87 darab mutatót gyűjtöttem** a teljes hazai településállományra mind a két vizsgált időszakban. Mivel a települések mérete – így azok adatai között is – óriási különbségek vannak, így csak származtatott mutatókat használtam fel a vizsgálat során. A 87 nyers-, alapadatból **54 darab származtatott mutatót állítottam elő.**

A különböző statisztikai eljárások (faktoranalízis, klaszteranalízis, diszkriminanciaelemzés) alkalmazásakor a számos kritérium figyelembe vétele, illetve a hiányos adatsorok kizárása miatt **33 változót vontam be a vizsgálatba**, melyeket **öt fő szempont szerint igyekeztem kiválasztani**, lehatárolni. Véleményem szerint az **infrastrukturális jelzőszámok** alapvetően meghatározzák adott település lehetőségeit (tőkevonzó képességét, munkahelyteremtő vállalatok vonzását, stb.). Nem pusztán gazdasági vonatkozásban vizsgálom az infrastruktúra állapotát, hanem élhetőség, vagyis az egyén érdekeltségét is szem előtt kívánom tartani.

A következő fő prioritás a **munkanélküliségi adatokra**, annak összetételére, megoszlására vonatkozik. Ezen belül külön kívánom elemezni a közmunkában részt vevők arányát, változásának tendenciáit, a 2010-es Közmunka Program tekintetében.

Harmadik meghatározó szempont **demográfiai adatok** vizsgálata. Számos mutatót építettem be ebből a szegmensből, ugyanis itt nem pusztán a korösszetételt, illetve a természetes szaporodást/fogyást kívántam vizsgálni, hanem a vitalitási indexen keresztül adott településen a fiatalok-időskorúak arányát. Amely

településen kiugróan magas a fiatalok aránya, ellenben nagyon alacsony az időskorú népesség aránya ott – véleményem szerint – messzebbmenő következtetések is levonhatóak az életszínvonal tekintetében. E gondolatok mentén magyarázom a demográfiai mutatók magas arányát a struktúrán belül.

Negyedik prioritásként az **iskolázottság, annak elérhetőségének, minőségének vizsgálatát** állapítottam meg. Meglátásom szerint az oktatásnak, képzésnek, ezzel a minőségi humánerőforrás „előállításának” jelentős szerepe van adott település lehetőségeinek meghatározásában.

Végezetül a **gazdaság állapotára, fejlettségére, szerkezetére vonatkozó mutatókat** építettem be a vizsgálandó mutatórendszerbe. A gazdaság helyzetfeltárása számos mutatón keresztül (vállalkozói aktivitás, turisztikai potenciál, személyi-jövedelemadó, stb.) a vizsgálat szerves részét kell hogy adja, mivel ezen tényezők nagyban meghatározzák adott település besorolását, de alapvetően befolyásolják a jövőbeli lehetőségeiket, kitörési pontjaikat.

2.2. Módszer

A statisztikai vizsgálatok széles skálájából három eljárást választottam, mely véleményem szerint a legalkalmasabb a kívánt vizsgálat lefolytatására. A főkomponens elemzés során a változóim számát kívántam csökkenteni, majd az így kapott redukált egységek alapján – amelyek a változóink információtartalmát tömörítik – csoportokra bonthatjuk a megfigyelési egységeinket. Ezt az eljárást klaszteranalízisnek nevezzük. A klaszterelemzés eredményeinek alátámasztására diszkriminancia-elemzést végeztem ellenpróbaként.

A számításokat SPSS 19.0 statisztikai program, és Microsoft Office Excel 2007 táblázatkezelő program segítségével végeztem, a grafikus megjelenítéshez, térképek készítéséhez pedig a Quantum GIS 1.8.0-Lisboa programot használtam.

3. SAJÁT VIZSGÁLAT

3.1. Klaszteranalízis a 2010. évi településsoros adatokra

A 2010-es esztendőben a magyarországi települések száma 3152. A **nem hierarchikus klaszterezési eljárásnál a kutató szabja meg a klaszterek számát**, vagyis többszöri lefuttatás során, minden alkalommal eggyel növeltem a klaszterek számát, amíg ez érzékelhető változást hozott. Így a statisztikai eljárást 3, 4, 5, 6, 7, illetve 8 klaszter esetén is elvégeztem mind a két vizsgált esztendőre, sőt a kapott eredményeket minden esetben térképen is megjelenttem. **Az eredmények összehasonlíthatóságának kedvéért úgy szabtam meg a csoportok számát – mindkét időszakban – hogy azokat össze lehessen hasonlítani.**

A következő mátrixban (1. táblázat) összefoglaltam a változási tendenciákat, mely szemléletesebben, áttekinthetőbben mutatja be a klaszterek közötti pozícióváltási folyamatot.

1. táblázat: A települések klaszterváltási mátrixa, 2003-2010

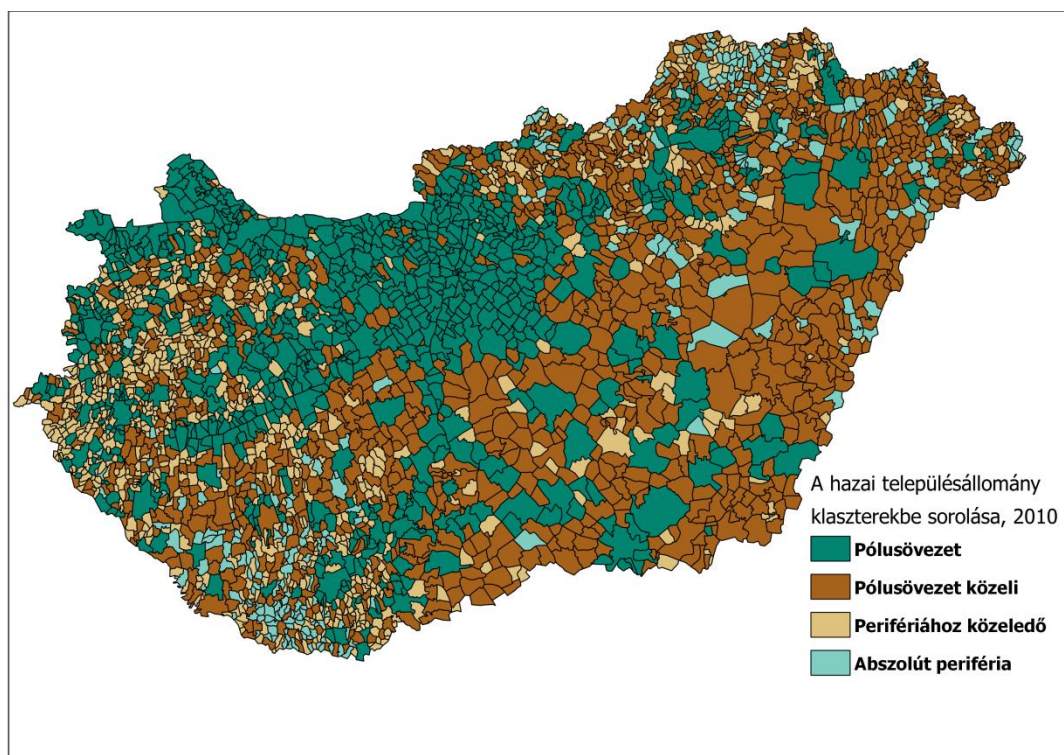
Klaszterek (települések, db)	Pólusövezet, 2003	Pólusövezet közeli, 2003	Perifériához közeledő, 2003	Abszolút periféria, 2003
Pólusövezet, 2010	690	125	24	2
Pólusövezet közeli, 2010	77	970	52	22
Perifériához közeledő, 2010	28	103	696	55
Abszolút periféria, 2010	0	48	39	214

Forrás: saját szerkesztés, 2012.

A **mátrixban jól látható**, hogy a négy klaszter közül a „pólusövezet”, a „perifériához közeledő” és az „abszolút periféria” klaszterek bővültek kisebb-nagyobb mértékben, az „**pólusövezet közeli**” klaszter rovására. Utóbbi csoport a **legmagasabb esetszámú – bár az egyetlen zsugorodó – klaszter**, míg az „abszolút periféria” a legalacsonyabb elemszámú klaszter. A másik két klaszter nagyságrendileg azonos esetszámú, azonban a „perifériához közeledő” gyarapodása jelentősebb (8,87%), mint a „pólusövezet” (6,03%). A vizsgálat érdekessége, hogy mindössze egy viszonylatban nem történt változás, nevezetesen a „pólusövezetbe” tartozó települések közül egy sem került át az „abszolút periféria” klaszterbe, vagyis a lehető legnagyobb pozícióvesztés nem következett be, ennek ellenkezője

viszont igen, két település is a lehető legnagyobb mértékben tudott javítani pozícióján.

Az 1. ábrán látható a **grafikusan megjelenített klasztervizsgálat eredménye**. Mivel több ezres esetszámról van szó a térképről mindössze annyi állapítható meg, hogy nagyságrendileg megfelel a 2003-as eredményeknek. A könnyebb áttekinthetőség, értelmezhetőség kedvéért egyesével kívánom megvizsgálni az újdonsült klasztereket, illetve azon tagjainak változásának irányát.

1. ábra: A hazai településállomány klaszterekre bontása a 2010. évi adatok alapján

Forrás: saját szerkesztés, 2012.

A klaszterelemzés lefuttatása után a következő eredményeket kaptam. A 2003. évi klasztereket jellemző változók a következőképp módosultak. A „pólusövezet” klaszter változóinak száma nem bővült, azonban két „elmozdult” változó ebből a szettből vált ki. A „pólusövezet közeli” klaszter mutatói nem módosultak, azonban a „perifériához közeledő” klaszter egy változóval, a „vándorlási egyenleg” mutatóval bővült, amely eredetileg az első klaszter tagja volt. Az „abszolút periféria” klaszter szintén egy változóval gyarapodott, a „nyilvántartott kezdő állás keresők aránya az állás keresők tekintetében” származtatott mutató – csakúgy mint a második csoportnál – az első klaszterből sorolódott át.

Véleményem szerint e **két változó elmozdulása érdemben nem torzítja a kutatás eredményeit**, hiszen könnyen belátható hogy mindkét esetben a mutatókhoz tartozó klaszterközéppont értékek minimálisan térnek el az eredeti klaszterhez tartozó értékeiktől. A „vándorlási egyenleg” mutatónál ez az érték 0,02, a „nyilvántartott kezdő álláskeresők aránya az álláskeresők tekintetében” változónál pedig 0,11. Úgy gondolom, hogy ilyen nagyszámú változószett, illetve vizsgálendő esetszám elemzésekor ekkora eltérés nem minősül szignifikánsnak. A módosulás ellenére **a kutatás eredményeit továbbra is hitelesnek tartom**, azonban **a vizsgálat tisztaságának fenntartása céljából ezt feltétlenül meg kellett jegyezniem**. Hét év elteltével 575 település, a magyar településállomány 18,24 %-a sorolódott át egyik klaszterből a másikba.

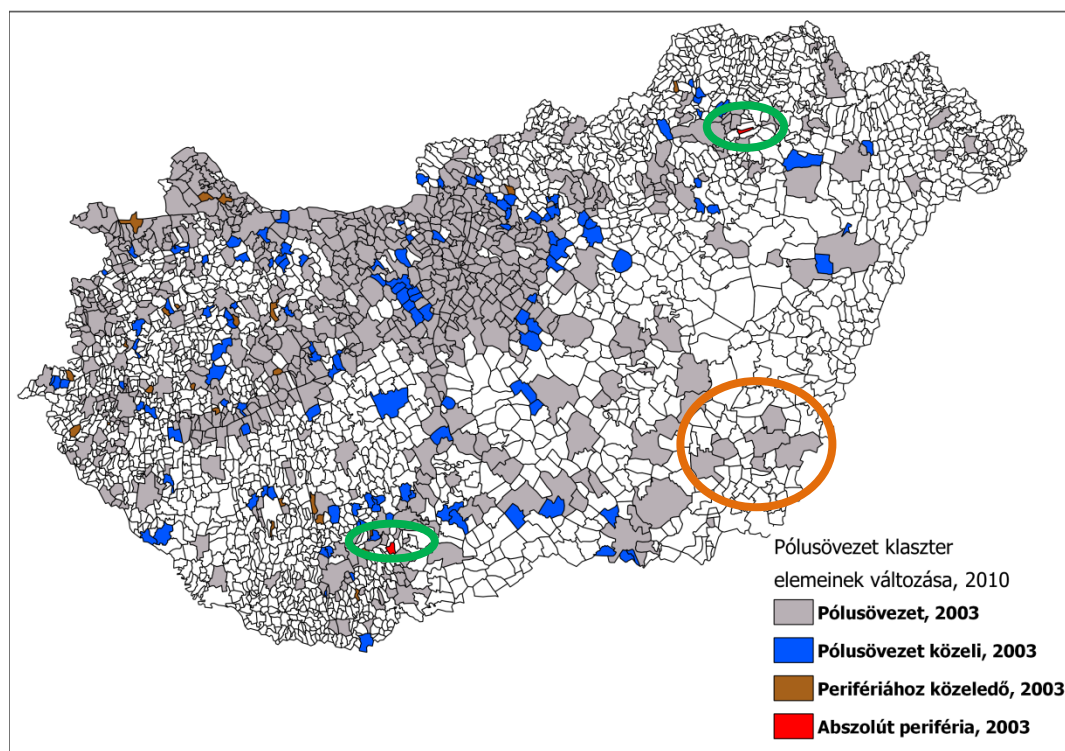
A 2010. évi 4 klaszter bemutatása, összevetése a 2003. évi eredményekkel:

A „**pólusövezet**” klaszter (2. ábra) esetén szembevetendő, hogy – az eredeti vizsgálatban már meglévő – magterületek által közvetlenül határolt települések kerültek ebbe a kategóriába. A klasztert alapvetően a pozitív gazdasági teljesítmény határozza meg. Az egy adófizetőre jutó személyi-jövedelemadó mérték alapján következtethetünk a jövedelmekre. Vizsgálati eredményem összecseng PÉNZES [2012] vizsgálati eredményeivel, aki a települési jövedelmi rangsor vizsgálatát végezte el, számított eredményeink grafikus ábrázolása jelentős mértékben megegyezik. Különösen jól kirajzolódik a főváros vonzáskörzetének erősödése. Budapestet szinte körbeöleli, majdnem minden irányból egységesen gyarapodik agglomerációja, közel tökéletes kört kialakítva a centrum körül, amit az autópályák mentén észlelhetők, kifelé mutató fejlődési tengelyek nyújtanak meg. A vizsgálat alapján kijelenthető, hogy Budapest fejlődése töretlen; mérete, számos funkciója; kiterjedt szolgáltató szektora végett a gazdasági válság alig érintette.

Igen **érdekes vizsgálat**, a **települések** besorolásának „**vándorlását**”, annak irányát **elemezni**. A klaszter változását elemzve azt hiszem nem meglepő a tény, hogy az „pólusövezet közeli” klaszter tagjai „**fejlődtek fel**”, nevezetesen 125 település (kék színnel) volt képes javítani a pozícióján. Azonban, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy ez a módosulás **a gazdasági világválság éveit** alatt történt, akkor teljesen más kontextusba kerül a változás. Mind a gazdasági, mind a társadalmi változók vizsgálata esetén teljesen logikus és érthető a végbement pozícióváltás.

A **fővárost** eredetileg is **körülölelő gyűrű 34 taggal bővült** elsősorban keleti irányban, azonban szembevetendő az agglomeráció nyugati felén tapasztalható összefüggés, miszerint a 2003-as vizsgálatban egy jelentős mértékű „**fehér folt**” volt fellelhető a „pólusövezet” klaszterben. 2010-re ez a csoport egyöntetű fejlődést mutatva felzárkózott a legfejlettebb klaszterbe, nevezetesen a **Gyúró-Tabajd-Alcsútdoboz háromszögben található 10 település képes volt a fejlődésre**, így csaknem a teljes Közép-magyarországi régiót alkotó települések a legfejlettebb csoport tagjaivá váltak.

Kutatásom alapján kijelenthető, hogy **szoros összefüggés tapasztalható az autópályák, illetve a „pólusövezet” klaszter tagjait illetően.** Ez alól mindössze **egyetlen térségben véltem felfedezni összefüggő „pólusövezet” tagságot** (barna színnel bekarikázva), noha a legközelebbi autópálya csomópont elérhetőség **100 percen felül van.** Ez a **Békéscsaba-Gyula-Békés térség,** mely az országban egyedüli módon képes előkelő pozícióját megtartani, kedvezőtlen elérhetőségi feltételek mellett. Kutatásomnak nem célja vizsgálni a határon-átnyúló együttműködéseket, de megemlíteném, hogy nevezett térség –elhelyezkedéséből fakadóan – szorosan köthető a **Temesvár-Arad növekedési zónához,** mely nyilván jelentős hatást gyakorol a térségre, habár a schengeni határ [Schengeni egyezmény, 1985] egyenlőre elválasztja őket.

2. ábra: A „pólusövezet” klasztert alkotó települések „származásuk” szerint kategorizálva, 2010

Forrás: saját szerkesztés, 2012.

Sokkal inkább meglepő eredmény, hogy a „perifériához közeledő” klaszter 24 települése (barna színnel) is – kihagyva egy lépcsőfokot: a „pólusövezet közeli” klasztert – e kategóriába került. Közelebről megvizsgálva a 2. ábrát látható, hogy ezen **települések szinte kivétel nélkül „pólusövezet” klaszterbe sorolt települések által körbehatárolt területen helyezkednek el,** illetve kedvező elérhetőségi feltételekkel (autópálya, autótűt) rendelkeznek. A klaszter alapvető

tulajdonságait meghatározó változók tekintetében itt a legnagyobb a fejlődés, a **gazdasági hanyatlásból prosperáló centrumterületté váltak.**

Amennyiben az előző eset meglepetés volt, úgy ez az eset maga a csoda – természetesen amennyiben nem adatgyűjtési -szolgáltatási hibáról van szó – miszerint **két település az „abszolút periféria” klaszterből** (piros színnel jelölve és bekarikázva) **egyenesen a centrumzónába**, vagyis az „abszolút periféria” helyzetből a **„pólusövezetbe” került.** E két település Hernádkak, illetve Bábaapáti.

Hernádkak Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Miskolctól 12 kilométerre található. Miskolc, mint pólusváros ereje jelentős hatást gyakorolt rá a vizsgálati időszak alatt, leginkább a munkanélküliséggel kapcsolatos mutatókban történt érdemi, pozitív irányú elmozdulás. A régióközponttól – mint dinamikus magterülettől – való távolság függvényében részben magyarázható is az elmozdulás.

Bábaapáti pedig az újonnan elkészült M6-os autópálya közvetlen szomszédságában található, amely fejlődés indokolható azzal, hogy a bázisévben (2003) az autópálya még nem készült el ebben a térségben, azt csak 2010 év elején adták át. A másik befolyásoló tényező a 2012-ben átadott, a – közel teljes – paksi atomhulladék tárolására alkalmas „atomhulladék-temető” építése, mely ilyen mértékű változást eredményezett a településen.

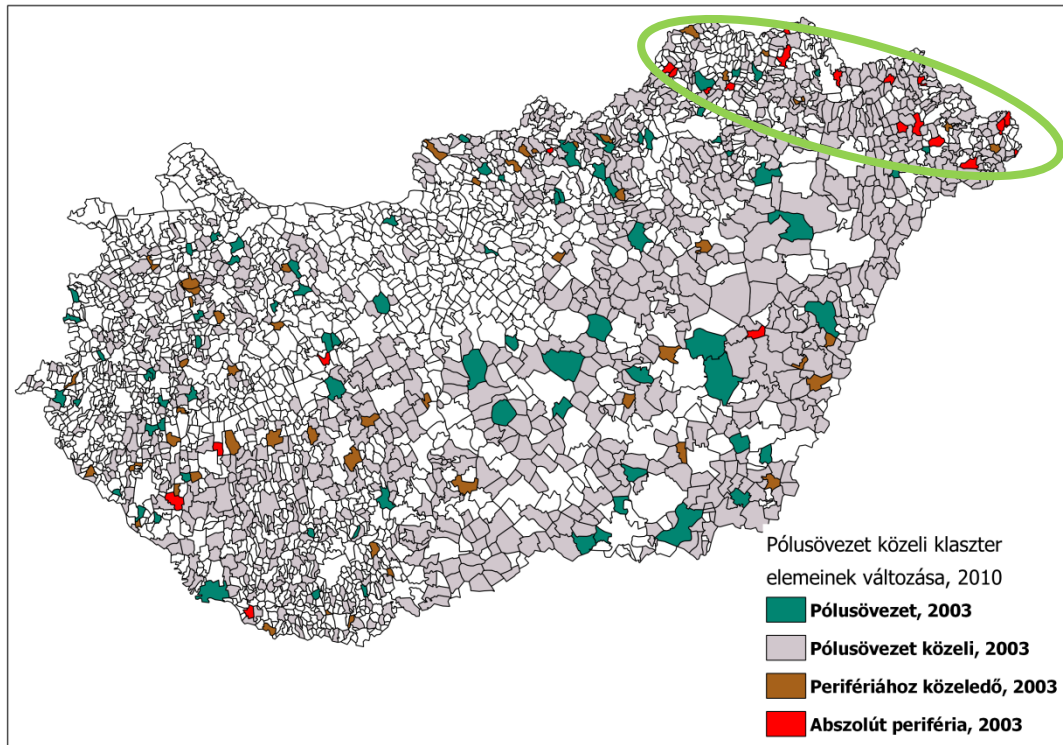
A **„pólusövezet közeli klaszter”** (3. ábra) a **2010-es évben is a „legnépesebb” csoport**, bár egyedülként csökkenő elemszámot mutat a vizsgált évben. Mivel a csoportot meghatározó változók nem módosultak 2003-hoz képest, így alapvető jellemzőik is helytállóak. Eszerint leginkább a közepes, illetve nagyközségekre, illetve a kis- és középvárosokra jellemző, valamint különösen az Alföld térségét szövik be. Az autópályákat, autópálya csomópontokat határoló települések közvetlen szomszédjai, a centrumtelepülésekhez közel helyezkednek el.

A 3. ábrán szürke színnel jelöltem azon településeket melyek besorolása nem változott, vagyis a bázisévben is az **„pólusövezet” klaszterhez tartoztak.** Ezen településeket továbbra is a **fiatalkorú népesség kedvező aránya, valamint a magas színvonalú egészségügyi ellátás jellemzi.** A munkanélküliséghez köthető mutatók – a többi klaszterhez viszonyítva – az **országos átlag körüliek**, a szociális juttatásokból részesülők aránya (szociális étkeztetés, közmunka, közgyógyellátás) az országos átlaghoz konvergál, az időskorú népesség aránya viszonylag alacsony a csoportot alkotó településeken. Közepes infrastrukturális kiépítettség jellemzi, illetve a gazdasági vállalkozások száma valamivel az országos átlag alatt helyezkedik el.

Az eredetileg **„pólusövezet” klaszterbe tartozó 77 település** (zöld színnel) számára ez az átsorolás **kedvezőtlen folyamat eredménye**, melyek alapján az e kategóriába tartozó településeken csökken az egy főre jutó SZJA, illetve személygépkocsi állomány. Szintén visszaesőben a turisztikai potenciál, valamint a vállalkozások száma is jelentősen csökken.

A bázisévben „perifériához közeledő” klaszterbe sorolt települések közül 52 település (barna színnel) került át a „pólusövezet közeli” klaszterbe. Közepes- és

kisfalvak alkotják a csoportot, területi elhelyezkedésükre jellemző, hogy az ország területén szétszórva találhatóak. Helyzetük abszolút javulónak mondható, hisz az infrastrukturális ellátottság szintje, a munkanélküliség mutatói, az egészségügyi ellátás, illetve a kissé előregedő korszerkezet mind-mind javuló tendenciát mutat, ezáltal erősödnek a jelen klasztert meghatározó mutatók.

3. ábra: A „pólusövezet közeli” klasztert alkotó települések „származásuk” szerint kategorizálva, 2010

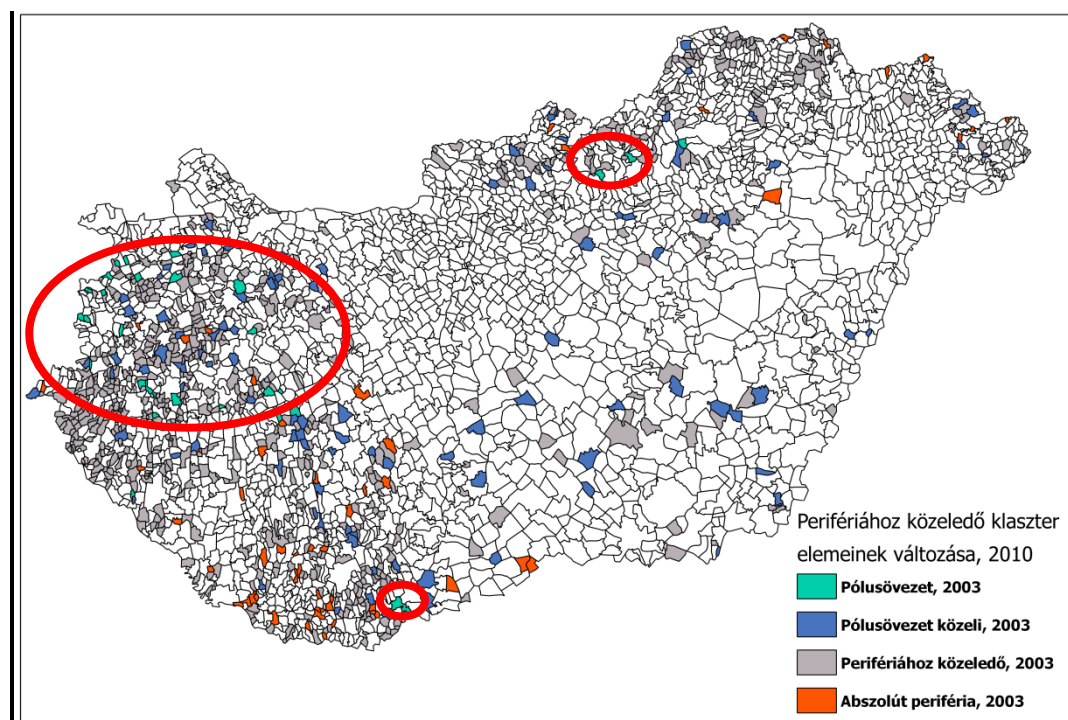
Forrás: saját szerkesztés, 2012.

Az előző vizsgálat során **„abszolút periféria” klaszterbe sorolt települések** (piros színnel) **érték el a legnagyobb fejlődést** a klaszter elemzése során, miszerint az abszolút periférikus helyzetből centrum közeli kategóriába kerültek át. 22 településnél figyelhető meg ez a tendencia, kizárólag kis-, apró-, és törpefalvak alkotják. Leginkább Borsod-Abaúj-Zemplén, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében helyezkednek el, térségüket alapvetően meghatározzák az eredetileg is e klaszterbe tartozó települések.

A **„perifériához közeledő” klaszter** vizsgálatakor megállapítható (4. ábra), hogy a 883 esetből 186 tag „új belépő”. Egy-egy alföldi kivételtől továbbra is megtartotta jellegzetességét a csoport, miszerint közép- és kisfalvak, illetve apró- és törpefalvak alkotják. Területi eloszlását tekintve is erősítette a változás, miszerint **e klaszter tagjainak jelenléte a Dunántúlon, illetve Észak-**

Magyarországon meghatározó, valamint Budapesttől távolodva egyre fokozódik jelenlétük.

Leghátrányosabban azt a 28 települést érinti ez a változás – a klaszteren belül –, akik az eredeti „pólusövezet” klaszterből, vagyis **a legkedvezőbb besorolásból kerültek át.** Jellemzően az **M7-es és M1-es autópálya által határolt terület** országhatárhoz közeli részén helyezkednek el, **mind 1000 lakos alatti,** azonban e kategóriából két-két település található Nógrádban és Baranyában. Ezen falvakat gazdasági recesszió jellemzi, kedvezőtlen társadalmi hatásokkal ötvözve. A „pólusövezet közeli” klaszterből ide átkerült települések számára egyértelműen visszaesés az új pozíció. Az előzőekben ismertetett („pólusövezet közeli” klasztert jellemző) pozitív gazdasági-társadalmi hatások lelassulnak, mindemellett a jelen szektort jellemző negatív hatások erősödnek. Ez a negatív tendencia 103 település esetén figyelhető meg a vizsgált hét évben.

4. ábra: A „perifériához közeledő” klasztert alkotó települések „származásuk” szerint kategorizálva, 2010

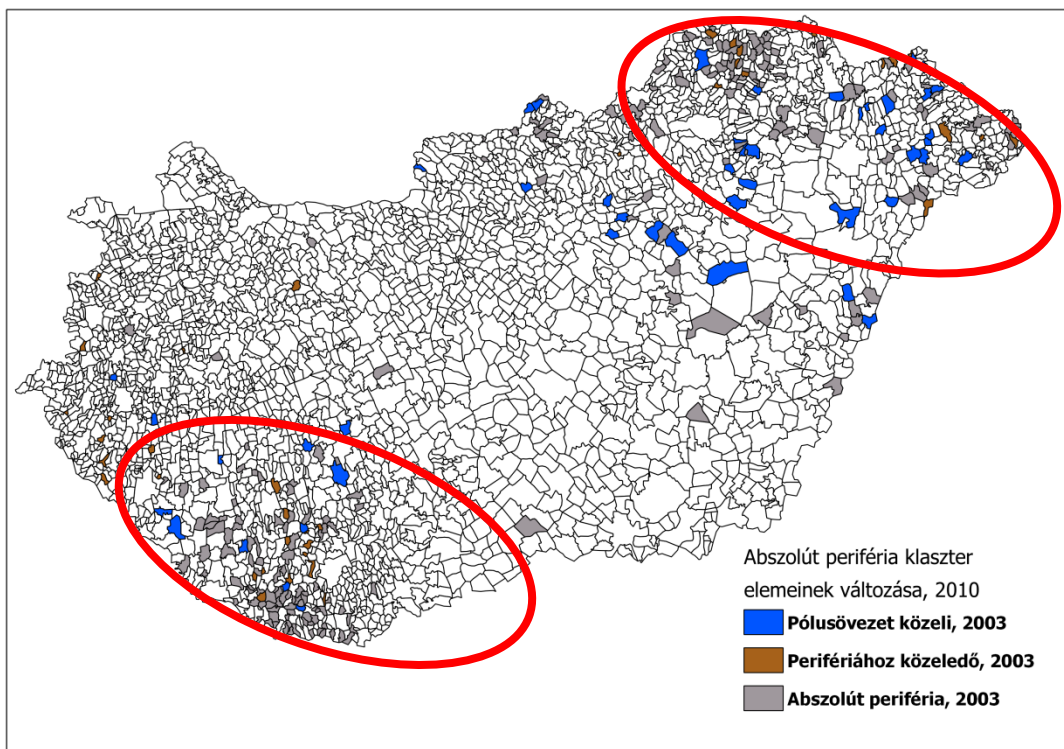
Forrás: saját szerkesztés, 2012.

Az **eredetileg is a jelen klaszterbe** (szürke színnel) tartozó településeket **előregedő társadalom, magas elvándorlási ráta és jelentős szociális juttatások jellemzik.** Infrastrukturális ellátottság alacsony szintű. Az öregedő népesség miatt gyenge színvonalú alapszintű oktatás jellemzi.

A kiinduló vizsgálat utolsó csoportjába („**abszolút perifériába**”) tartozó települések (piros színnel) számára **minimálisan javuló pozíciót jelent,** mivel az

abszolút periférikus helyzetből elmozdulva mintegy félperiférikus besorolásba fejlődtek. Viszonylag kedvező folyamat kezd kibontakozni a munkanélküliségi mutatók tekintetében, ahol pozitív változások indultak be. A két csoport alapvető különbsége a népesség szerkezetére vezethető vissza, ebben a csoportban fent nevezett demográfiai mutató kedvezőtlen fordulatot vesz.

Az utolsó – legkisebb elemszámú –, **„abszolút periféria” klaszter** csak két klaszter tagjaival – „pólusövezet közeli” és „perifériához közeledő” – bővült, a „pólusövezet” csoportból egyetlen elem sem került át (5. ábra). Csakúgy, mint a 2003. évi elemzéskor továbbra is **a leghátrányosabb települések tartoznak ide**. Területi elhelyezkedésüket vizsgálva kijelenthető (bekarikázva), továbbra is a **gazdasági recesszió által leginkább sújtott térségekre jellemzőek** (Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve Nógrád). A mutatók alapján is nagyfokú – már-már szélsőséges – periférikus helyzet jellemzi, **különösen az összes munkanélküliségi mutató tekintetében** vezet magasan. A gazdaságukat dinamizálni képes centurmtérületektől távol esnek, **tökéletes kilátástalanság jellemzi őket**.

5. ábra: A „abszolút periféria” klasztert alkotó települések „származásuk” szerint kategorizálva, 2010

Forrás: saját szerkesztés, 2012.

A 2003. évi „pólusövezet közeli” klaszterből származó (kék színnel) 48 település a klaszter abszolút vesztese, hiszen a jól prosperáló övezetből a tökéletes perifériára jutott. Érdekes, hogy **Pécs, Debrecen és Miskolc közeli vonzáskörzetébe tartozó területeken is találhatunk ilyen településeket.**

A „perifériához közeledő” klaszter 39 jelen kategóriába sorolódott tagja (barna színnel) számára jelent visszaesést, mely leginkább a munkanélküliség, illetve a népesség fiatalodó szerkezetének tekintetében érzékelhető.

Szintén **érdekes vizsgálat a klaszterváltó települések lakosság szám szerinti vizsgálata**, melyet a 2. táblázatban foglaltam össze. A mátrix átlójában (barna színnel) azon lakosság szám található, amelynek besorolása nem változott a vizsgálati időszakban. A **legjelentősebb „vándorlás” a fejlettebb két klasztert jellemzi**, legalábbis lélekszám alapján ez egyértelműen kijelenthető. Az esetleges torzítások elkerülése végett **beépítettem a táblázatba a „települések átlagos lélekszáma” mutatót.** Könnyen belátható, hogy bár a periférikus klaszterek esetén alacsonyabb a klaszterváltás – lélekszám alapján –, azonban ez a kis méretű településeknek köszönhető. A **periférikus klaszterek tagjai döntően 500 fő alattiak**, csak néhány esetben haladják meg ezt az értéket, de az 1000 főt nem érik el. A szélsőértékek vizsgálatánál kiderül, hogy ilyen mértékű változási tendencia egyáltalán nem jellemző, negatív irányban elő sem fordul, pozitív irányban is csak két település esetén, melyet a „pólusövezet” klaszter elemzése során kielemeztem.

2. táblázat: A települések klaszterváltási mátrixa lakosság szám tekintetében, 2003-2010

Klaszterek	Pólusövezet 2003	Pólusövezet közeli 2003	Perifériához közeledő 2003	Abszolút periféria 2003
Pólusövezet 2010	6 857 436	246 473	7 023	548
Települések átlagos lélekszáma	9 938	1 972	293	274
Pólusövezet közeli 2010	326 068	1 928 984	15 197	12 762
Települések átlagos lélekszáma	4 235	1 989	292	580
Perifériához közeledő 2010	179 729	383 325	216 099	28 209
Települések átlagos lélekszáma	6 419	3 722	310	513
Abszolút periféria 2010	0	77 469	10 455	152 293
Települések átlagos lélekszáma	0	1 614	268	712

Forrás: saját szerkesztés, 2012.

A 3. táblázat bemutatja a 2010. évi klasztervizsgálat során kialakult csoportok főbb jellemzőit. Országos szinten az **egy főre jutó SZJA** a 2003. évi 139 135 forinról 178 914 forinra nőtt 2010-re. Ennek ellenére a legfejlettebb és a legelmaradottabb klaszter esetén a **2003. évi 2,42 %-os mértékről 2,91 %-ra emelkedett** a különbség, mely véleményem szerint kiválóan tükrözi a napjainkban is jelen lévő területi különbségeket. A gazdasági világválság harmadik évében

járunk és a **jövedelmi különbségek nemhogy konvergálnak, hanem** – a vizsgálat alapján – **markánsan nőnek.**

3. táblázat: A 2010. évi klaszterek számokban

Változók (2010)	Pólusövezet	Pólusövezet közeli	Perifériához közeledő	Abszolút periféria
Klasztert alkotó települések száma, (db, %)	843 (26,74%)	1 123 (35,63%)	883 (28,01%)	303 (9,61%)
Állandó népesség száma, (fő, %)	7 241 698 (71,57%)	2 360 067 (23,33%)	280 782 (2,78%)	235 571 (2,33%)
Terület, (km ² , %)	32 716 (35,16%)	43 417 (46,67%)	11 648 (12,52%)	5 245 (5,63%)
Egy adófizetőre jutó személyi-jövedelemadó (Ft)	269 083 Ft	155 517 Ft	152 191 Ft	92 637 Ft
Természetes szaporodás/fogyás, (%)	-0,4	-0,67	-1,24	0,29
Vándorlási egyenleg, (%)	0,23	-0,25	-0,3	-0,26
Vitalitási index	0,99	1	0,66	2,42
Munkanélküliségi ráta, (%)	6,56	12,53	13,79	25,95
Munkanélküliségi ráta (2003)	4,31	9,56	9,84	22,66
Közcélú foglalkoztatásban résztvevők aránya a munkaképes lakosság tekintetében, (%)	1,41	5,35	5,47	15,46
2003-as érték	0,44	1,74	2,38	6,23
1000 főre jutó regisztrált gazdasági szervezetek száma (db)	152,8	155,4	168,2	103,8
Összes kereskedelmi szálláshely szállásférőhelyeinek száma (db)	272 463	23 674	5 906	434
1000 főre jutó személygépkocsik száma	317,9	239,5	262,8	168,8

Forrás: saját szerkesztés, 2012.

Szintén fontosnak tartom kiemelni a **munkanélküliségi ráta** vizsgálatát, miszerint 3,95 %-os különbség fedezhető fel a csoportok között. A világválság begyűrűző hatásai először a humán-erőforrás gazdálkodást érintették, melyet a 2008. évi két százalékos országos ráta emelkedés is alátámaszt. Jól látható – a 2003. évi adatokkal való összevetéskor –, hogy ezen hatás minden klasztert érintett, a bázisévhez viszonyított növekedés 2,2-3,9 %-os volt.

Sokkal nagyobb különbséget mutat, ha **a vizsgálatba bevonjuk a közcélú foglalkoztatásban résztvevők aránya mutatót**. Míg a „pólusövezet” klaszter esetén csupán 1 %-os növekedés tapasztalható, addig a két félperiférikus klaszter esetén nagyságrendileg megegyező, 3,5-4% növekedés figyelhető meg. Igazán kiugró értéket az „abszolút periféria” klaszter mutat, ahol több mint 9%-os emelkedés történt az amúgy is magas 6%-os alapértékhez képest. Amennyiben **a munkanélküliségi adatokat kibővítjük a közmunkában résztvevők arányával**

40%(!!!) feletti értéket kapunk. A képet tovább árnyalja, hogy vizsgálati időszakom a „Közmunka program” kezdeti évére esett, biztos vagyok benne, hogy a 2011-es, vagy a 2012-es év vizsgálata még differenciáltabb képet vetítene elénk. A későbbiekben egy külön kutatásban mindenképp folytatni szeretném ennek vizsgálatát.

3.2. Diszkriminancia-elemzés a 2003-as és 2010-es évek klaszterelemzésére vonatkozóan

Jelen vizsgálat tulajdonképpen nem más, mint a **klasztervizsgálat eredményeinek ellenőrzése.** Az elemzés során megállapítható, hogy a vizsgált települések valóban a klaszterelemzés során lehatárolt klaszterek tagjai, amennyiben nem, úgy mely másik klaszterbe sorolható át. **Klasztervizsgálatom eredményeinek hitelességét kívánom a diszkriminancia-elemzéssel bizonyítani.** Annak megállapítására, hogy az egyes klaszterekben található eredeti változók közül melyek határozzák meg leginkább a klaszterek lehatárolását diszkriminancia-elemzést végeztem. Amennyiben léteznek ilyen változók, milyen összefüggés mentén diszkriminálódnak?

A **diszkriminancia-elemzés végeredményét** a 4. és 5. táblázatok szemléltetik, mely **megmutatja a helyesen kategorizált csoportok nagyságát,** vagyis a valóságos csoportba tartozást összevetjük a diszkrimináló függvény alapján történt, becsült besorolásokkal.

4. táblázat: A klasszifikációs eredmények, 2003

Klasszifikációs eredmények ^{b,c}							
		Klaszterek	Várható csoport-tagság				Összesen
			1	2	3	4	
Eredeti értelmezés	település	Pólusövezet közeli	1186	11	5	44	1246
		Perifériához közeledő	44	744	15	8	811
		Abszolút periféria	30	8	254	1	293
		Pólusövezet	68	16	1	710	795
	%	Pólusövezet közeli	95,2	0,9	0,4	3,5	100
		Perifériához közeledő	5,4	91,7	1,8	1	100
		Abszolút periféria	10,2	2,7	86,7	0,3	100
		Pólusövezet	8,6	2	0,1	89,3	100

b. a program az eredeti esetek 92,0%-át kategorizálta.

Forrás: saját szerkesztés, 2012.

A táblázatok első részében a települések darabszáma jelenik meg abszolútértékben, ahol megfigyelhető, hogy a klaszterelemzés során adott klaszterbe sorolt település valójában mely csoportközépponthez van közelebb. Az eredmények értékelése során **világosan kitűnik, hogy a szélsőértékek között 2003-ban szinte nincs (1 település), míg 2010-ben egyáltalán nincs átjárás, még ekkora minta tekintetében sem.**

A táblázat első felének második részében ugyanezen eredmények jelennek meg százalékos bontásban. A **helyesen kategorizált települések aránya minden klaszter esetében meghaladja a 85%-ot 2003-ban, míg 2010-ben a 90 %-ot,** vagyis a klasztervizsgálat eredményei **kiválóan alkalmasak** az elemzésre. A legerősebb igazolást mindkét vizsgálati időszakban a „Pólusövezet” klaszter kapta, ahol az érték 95,2%, illetve 95,8 %.

5. táblázat: A klasszifikációs eredmények, 2010

Klasszifikációs eredmények ^{b,c}							
		Klaszterek	Várható csoport-tagság				Összesen
			1	2	3	4	
Eredeti értelmezés	település	Abszolút periféria	276	22	0	5	303
		Pólusövezet közeli	10	1053	55	5	1123
		Pólusövezet	0	23	808	12	843
		Perifériához közeledő	21	49	10	803	883
	%	Abszolút periféria	91,1	7,3	0,0	1,7	100,0
		Pólusövezet közeli	0,9	93,8	4,9	0,4	100,0
		Pólusövezet	0,0	2,7	95,8	1,4	100,0
		Perifériához közeledő	2,4	5,5	1,1	90,9	100,0

b. a program az eredeti esetek 93,3%-át kategorizálta.

Forrás: saját szerkesztés, 2012.

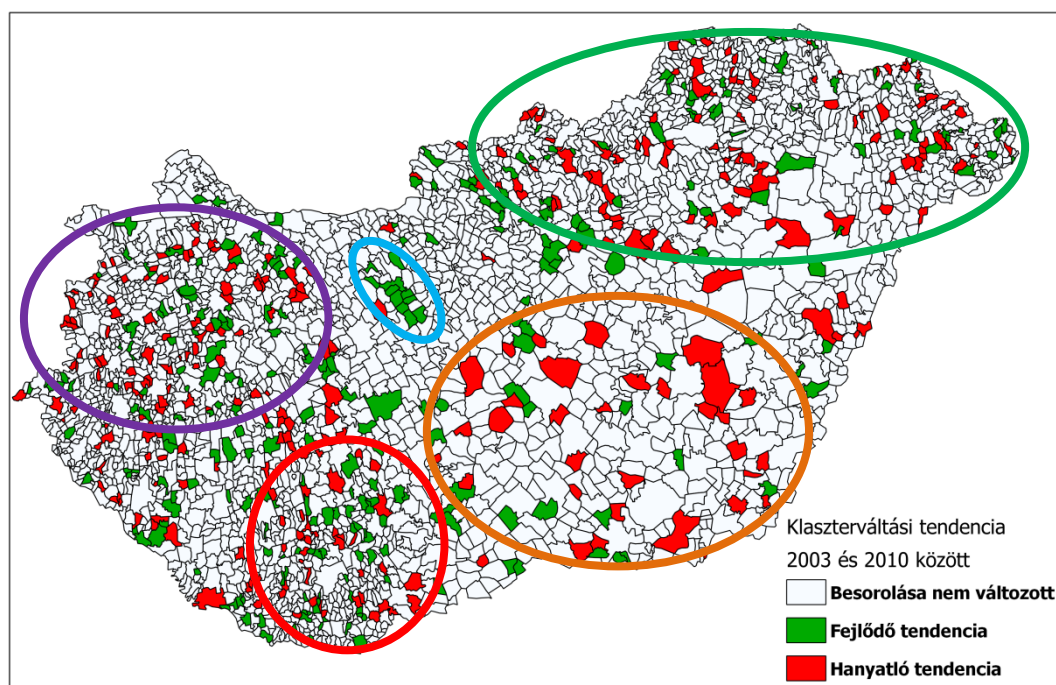
A klaszterelemzés eredményei mind a két vizsgálatban helytállóak a diszkriminancia-analízis ellenőrzése során is. Mindemellett a táblázat alatti információkból egyértelműen kiderül, hogy a négy függvény találati aránya 2003-ban az esetek 92,0%-át tartalmazza, míg a találati arány 2010-ben 93,3%.

3.3. A klaszterváltási tendencia vizsgálata

Miután a diszkriminancia-analízis során is megbizonyosodtam klasztervizsgálatom helytállóságáról, a következő vizsgálatot végzem el. Az előzőekben bemutattam miként alakult az egyes klaszterek alkotóelemeinek változása a vizsgált hét év alapján, **most azonban klasztertől függetlenül**

kívánom ábrázolni a pozitív, illetve negatív irányú változási tendenciákat. A 6. ábrán a fehér színnel jelölt települések (2577) klaszterekbe sorolása nem változott a bázisévhez képest, azok mindkét időszakban azonos csoportba tartoznak. Fejlődő tendenciát mutat 280 település, melyeket zöld színnel jelöltem, illetve hanyatlási folyamatot tanúsít 295 település – az ábrán piros színnel kiemelve. A ismertetett számok alapján kijelenthető, hogy igazán nagy átalakulás nem, inkább csak átrendeződés történt a hazai térszerkezetben.

Könnyen belátható, hogy az országban egyedüli régióként Budapest és agglomerációja, vagyis a Közép-magyarországi régiót egységesen fejlődés jellemzi, ott hanyatlási tendenciát tanúsító települést csak egy esetben (Kerepes) találunk. Különös, máshol nem látható összefüggést mutat a Közép-magyarországi régió dél-nyugati részén található településegyüttes. Tíz település (Gyúró, Tabajd, Alcsútdoboz által határolt terület) gyakorlatilag teljesen összefonódva azonos fejlődést mutat (világoskék színnel jelölt), nevezetesen a második klaszterből az első, „pólusövezet” klaszterbe lépett elő. Az M1-M7-es autópályák által körbezárt területen az elmúlt években számos – főleg logisztikai profilú – cég telepedett le, hatalmas raktár- és elosztóközpontokat telepítve ezen területekre. Az újonnan megjelent cégek a munkahelyteremtésen, illetve a helyi adókon keresztül jelentősen javították a települések gazdaságát. Hasonló összefonódás figyelhető meg a budapesti agglomeráción belül Nagykáta és az öt övező három település esetén.

6. ábra: A vizsgálat során kategorizált települések megjelenítése

Forrás: saját szerkesztés, 2012.

A másik hat régió esetén ennél jóval „színesebb” képet kapunk. A klasztervizsgálat eredményei alapján fejlődést mutató települések területileg a nagyobb városok, illetve autópályák vonzáskörzetében helyezkednek el, döntően a dunántúli területeken, de az M3-as és M5-ös sztrádák mellett is megfigyelhető jelenlétük.

Sokkal árnyaltabb a kép a recesszió jeleit mutató településeken. Területi elhelyezkedésük könnyebb értelmezhetősége végett **négy szektorra osztottam őket**, melyet a térképen (6. ábra) bekarikázással jelöltem.

Az **első** – általam **lila színnel lehatárolt** – zóna a **Balaton-Győr-Sopron háromszög közötti területet öleli fel.** Az általam lehatárolt négy térség közül **ebben a legmagasabb az ebbe a kategóriába sorolt települések száma.** Az előző vizsgálat során láthattuk, hogy **ezen települések döntően a legfejlettebb, „pólusövezet” klaszter tagjai voltak.** Alapvető jellemzőjük, hogy döntően apró- és törpefalvas szerkezetű településeket jelöl. A **visszaesés legfőbb okaként a munkanélküliség növekvő voltát jelölném meg**, ugyanis e térségben kiemelkedő szerepe volt/van a technológiai alapú (túlnyomóan autógyártáshoz köthető) iparágaknak. Számos **középváros** (Szentgotthárd, Győr, Zalaegerszeg, Szombathely, Sopron, stb.) **gazdasága döntően egy vállalat/iparág teljesítményétől függött** (diverzifikálatlan szerkezet), **túlságosan kiszolgáltatottá vált a válság beköszöntekor.** Ezen ipari szektorokban volt a legjelentősebb visszaesés, így az alternatívát kínálni nem tudó városokban, de kiváltképp **vonzáskörzetükben hirtelen megugró munkanélküliség volt tapasztallható.** A gazdaságossági szempontok alapján, nyilván az elbocsátások kezdetben **a legtávolabbi** (legköltségesebb szállítást igénylő) **települések lakóit érintette**, majd fokozatosan haladt a centrumváros felé, amíg ez az intézkedés szükséges volt. Véleményem szerint ennek köszönhetően alakult ki ez a lehatárolás a dunántúli térség közepén, a Bakonytól az Őrségen át a Fertő tó vidékéig. Minél beljebb haladunk ebben a körben, annál jelentősebb koncentrációjuk – a közép- ill. nagyvárosok elérhetőségi idejének növekedésével egyenes arányban.

A **második** (**piros színnel karikázva**) térség felőleli szinte teljes **Baranya megyét.** Jól látható, hogy **ezen térségben a fejlődő települések dominálnak.** Megjegyezném, hogy az **M6-os autópálya átadása, illetve a térség pólusvárosa: Pécs, Európa Kulturális Fővárosa címet ebben az évben (2010) töltötte be,** így az ide **koncentrálódó állami támogatások, különböző foglalkoztatást növelő projektek időszakos jellegűek, mely mindenképp torzítja a kapott eredményt.** Ezen projektek jelentős része a Kulturális Főváros programsorozatát követően megszűntek, legfeljebb a kulturális jellegű intézmények fenntartása, üzemeltetése folyik tovább, ami korántsem igényel ilyen mértékű támogatáskoncentrációt. Azonban számos, a **hanyaglás jeleit tükröző település is található,** melyek mind **apró- vagy törpefalvas szerkezetűek** és jellemzően a határ menti, illetve az M6-os és M7-es autópálya által határolt terület féltávján helyezkednek el.

Barna színnel jelöltem a harmadik csoportot, mely hiába a legnagyobb lehatárolás a térképen, mégis a legalacsonyabb elemszámú. Abszolút **az Alföldre jellemző**, tagjai – az eddigiektől eltérően – **kis- és középvárosok, községek, nagyközségek**. Talán egyedüliként e csoportot jellemzi, hogy pozícióvesztése a centrumtérsegből a centrumközeli térségbe, vagyis a **„pólusövezetből” a „pólusövezet közeli” klaszterbe irányult**. Összefüggés tapasztalható a Türkéve-Gyomaendrőd-Békésszentandrás térségben, ahol hat település egységesen a fent említett klaszterváltás ment végbe, csakúgy mint a következő középvárosok esetén: Abony, Kunszentmiklós, Nagykőrös, Makó, Röske.

Végezetül a **negyedik (zöld színnel) lehatárolt térség magában foglalja Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék jelentős részét**. A klasztervizsgálat során a települések **jelentős része a „perifériához közeledő”**, majdnem leggyengébb teljesítményt produkáló **klasztart** alkották, jellemzően távol bármelyik – gazdaságukat dinamizálni képes – nagyvárostól. A vizsgált hét esztendő folyamán azonban **lecsúsztak az „abszolút periféria”** – az őket körülvevő –, legrosszabb helyzetű települések közé. Jelen lehatárolás nemcsak **a legnagyobb kiterjedésű és a második legbővebb elemszámú**, hanem **minőségében itt találhatóak a legrosszabb állapotú, leghátrányosabb települések**. Kialakított mutatórendszerem alapján a leggyengébb teljesítményt nyújtó települések túlnyomó többségben itt helyezkedik el és a fenti lehatárolás bizonyítja, hogy **e folyamat nem konstans, folyamatosan bővül ezen települések köre**. A térség pólusvárosa, **Miskolc csak saját magára**, illetve **közvetlen közelére tud érdemi dinamizáló hatást kifejteni**, a távolabbi települések folyamatosan és fokozatosan kapcsolódnak az „abszolút periféria” klaszterbe.

Jelen klaszterben megjelenik a kisebbség, pontosabban a **cigány kisebbség szegregációja**, miszerint a társadalom kedvezőbb állapotú térségeiből kiszorulva fenti térség településein koncentrálódnak. A nehéz helyzetben lévő térségekben, településeken **esély sincs munkahelyteremtésre**, a gyenge színvonalú egészségügyi és oktatási allátás alapvetően determinálja a térségben élöket.

Kutatásom során fontos szerepet kaptak a különböző munkanélküliségi mutatók, melyeket igyekeztem az átlagosnál nagyobb súllyal kezelni, illetve beépíteni az általam kidolgozott és használt mutatórendszerbe. Véleményem szerint ennek okán fordulhatott elő, hogy **egymáshoz közeli települések**, illetve néhány meghatározó **pólusváros és szoros agglomerációja ellentétes tendenciát mutat**. A vizsgálati időszak derekán bekövetkezett gazdasági visszaesés olyan mértékű volt, hogy a kilábalás a vizsgálati időszak végéig nem – egyébiránt túllyomó részben napjainkig sem – következett be. Mint azt a disszertációmban többször is megfogalmaztam, **a pólusokat övező települések egyfajta beszállítói a centrumövezet iparágainak**. Nincs ez másként a humán erőforrással sem, a válság következtében ezen a területen következett be a leghamarabb a leépítés. A válság negatívumai még erősen éreztetik hatásaikat, ezzel magyarázható, hogy a 2003-as

szinthez képest a pólusokhoz közeli települések között is találunk hanyatló településeket.

Összefoglalva megállapítható, hogy a disszertációban alkalmazott infrastruktúrális, gazdasági, munkanélküliségi, demográfiai, iskolázottsági, ill. humán erőforrás adatok különböző statisztikai módszerekkel történő vizsgálata során **a hazai területi különbségek nem csökkentek** – a válság lassító hatása ellenére sem. Ugyan némi konvergálás tapasztalható volt, de a szélsőértékű települések között további markáns távolodás mutatható ki; **a gazdaságilag fejlettek tovább fejlődnek, míg a hátrányos helyzetűek lemaradása fokozódik.**

3.4. Új és újszerű tudományos eredmények

Kutatásom alapján a következő új és újszerű eredményeket fogalmaztam meg:

1. Kutatási eredményeim alapján megállapítottam, **hogy a centrumtérsegek fejlesztése elsőrendű feladat kell hogy legyen** a mindenkori kormányzat számára, hiszen **csak ezek** a „magterületek” **képesek dinamizálni** – kezdetben szűkebb, majd tágabb – **agglomerációjukat**, fokozatosan teret nyerve a külső perifériák felé. Amennyiben a perifériákba irányuló támogatás nem önfenntartó gazdaságfejlesztési célt szolgál, úgy tévesnek tartom az ilyen irányú támogatást. Megállapítottam, hogy **a mesterséges húzópontok, pólusok támogatása** – az összehasonlító klasztervizsgálat eredményei alapján – helyes út lehet, ezért kiemelten fontos kormányzati feladat kell hogy legyen, természetesen a hozzá kapcsolódó, azzal szorosan együttműködő policentrikus városhálózattal.
2. A kutatás eredményeire támaszkodva megállapítottam, hogy a vizsgált hét esztendő alatt hazánkban **egyedülként a Közép-magyarországi régió,** vagyis Budapest és folyamatosan bővülő agglomerációja **volt képes töretlen fejlődésre.** Mivel a 2003-as és 2010-es év adatait vizsgáltam, így nem tértem ki külön a válság kezdeti évére, de tény hogy az országban egyedüli régióként képes volt megtartani, javítani eredeti pozícióját (Kerepes kivételével). Az **országot jellemző széles területi egyenlőtlenségek nem érintik a Közép-magyarországi régiót,** természetesen ott is jelen vannak de a felső kvartilisben szórodnak. A főváros és agglomerációja szinte külön klasztert alkot, míg a másik hat régiót jelentős különbségek jellemeznek. A **válság kevésbé érintette Budapestet,** annak dinamizáló képessége gyorsan visszaerősödött, mivel fővárosunk **gazdasági fejlődése öngerjesztő,** a terciér szektor rendkívül erős, mely **szolgáltatási ágazat húzza,** dinamizálja folyamatosan **a gazdaságot.** Az öngerjesztő hatás okán a válságból sokkal hamarabb ki tud törni, meg tud újulni. Gazdasága összetett, polarizált, ennél fogva az

esetlegesen **gyengébb ágazatokat húzzák a prosperáló, erősebb ágazatok.**

Kutatási eredményeimmel bizonyítottam, hogy **a főváros gravitációs zónájának kiterjedése bővült**, a 2003-as állapothoz képest az **agglomerációt közvetlen határoló 34 település sorolódott át a legfejlettebb, „pólusövezet” klaszterbe**, illetve az **autópályák mentén „messzebbre nyúlva” számos település fejlődött fel** a fent említett csoportba. Komplex vizsgálatom által bizonyítottam, hogy az országban egyedüli régióközpontként hatással van más régiók gazdaságára, hatósugara kiterjed a többi régióra is.

3. Kutatásaimmal bizonyítottam, hogy **Budapesten kívül egyetlen központilag meghatározott növekedési pólus sem volt képes érdemben dinamizálni környezetét, régióját. A kormányzatilag meghatározott pólusok ugyan tartják vezető pozíciójukat**, azonban egyik pólus sem meghatározó, megyéjükre, vagy régiójukra nézve.

Szeged esetében a közvetlen határos településeket stagnálás, vagy hanyatlás jellemezte, Debrecen és Miskolc esetén, illetve a Székesfehérvár-Veszprém tengely esetében hanyatló és fejlődő településeket is találni közvetlen szomszédjaiknál, míg Győr és Pécs esetében csak stagnáló, illetve fejlődő települések fedeztem fel. A pozitív tendencia is csak a közvetlen, szűk környezetükre vonatkozik, **igazi, erős pólusfunkciót egyik város sem tölt be. Mindegyik – kormányzatilag meghatározott – pólus egyben régióközpont is**, csakúgy mint Budapest, **mégis csak a főváros van hatással az egész régiójára**, az összes többi központ nincs, kedvező hatásuk már 20-30 kilométeres körben sem egyértelmű. Igaz, területileg ez a legkisebb régió, de a lakosságszám tekintetében messze a legnépesebb NUTS II-es egység.

4. Kutatásaim során megállapítottam, hogy **nincs egyértelmű összefüggés a lakosságszám és a pólusszerep között**, azonban tény, hogy ilyen funkció betöltéséhez számos tényező megléte szükséges (pl.: felsőoktatás; K+F; ipari-, gazdasági központ; innovációs központ; logisztikai központ; főbb közlekedési hálózaton való elérhetőség; szolgáltatások magas színvonala; egészségügyi központ, stb.). Fenti funkciókkal rendelkező települések már lehetővé teszik a folyamatos fejlődést, a folyton megújuló innovációs képesség útján. Sajnos mindezek nem garantálják a tágabb környezetük konjunktúráját, ahhoz igen jelentős centrum-hatás szükséges. Nyilván, fenti funkciók csak jelentős népességszám esetén koncentrálnak, véleményem szerint Magyarországon ez 80 000 és 100 000 lakos körül szóródik, de konkrét szám, illetve szabály nem létezik és nem is alkalmazható.

Vizsgálatom alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a pólus-hatás a kedvező közlekedési infrastruktúra mentén könnyen terjeszkedik, nem csupán a centrumra jellemző, hanem a főbb közlekedési nyomvonalak mentén „pólus-tengelyként” jelenik meg.

5. Megállapítottam, hogy a fent nevezett pólusokhoz hasonló horderejű centrum nem található az országban, azonban számos megyeszékhely alkalmas lenne, lehetne ilyen „magfunkció” betöltésére. Különösen erős összefonódás tapasztalható a Békéscsaba-Gyula-Békés háromszögben, mely megfelelő területi politika, illetve a kooperációs hajlam erősítése esetén „pólusháromszöggént” fellendíthetné térsége gazdaságát. Kutatásaimból kiderül, hogy térségükben már most is meghatározó centrumok, azonban külön-külön egyik város sem elég erős gazdaságilag, az amúgy is hátrányos Dél-kelet alföldi térségben. Joggal merül fel a kérdés, hogy a történelemben hosszú évszázadok óta versenyben lévő városok fel tudnak-e sorakozni egy közös cél érdekében, az eddig kétközpontú megye ¹, amúgy is erős kisvároshálózattal szövetkezve akar-e összevont pólusövezetként funkcionálni.
6. Kutatásaim során felvázoltam, hogy a periférikus területeken a leszakadás tartós és folyamatos. A gazdasági válságnak köszönhetően nivellálódás jelei fedezhetőek fel, de ez is negatív előjelű, a perifériákon ennek következtében továbbra sincs előrelépés, felzárkózás. A periférikus, perifériához közeledő települések túlnyomó részben kis, apró-, illetve törpefalvas szerkezetűek (1000 lakos alattiak), így már csak méretüknél fogva sem képesek/várható el tőlük a kilábalás, ráadásul kor- és fajösszetétel mentén szegregálódnak, mely tovább árnyalja kilátásaikat.

¹ Békéscsaba 1950-ben kapta meg a megyeszékhely státuszt, így Gyulával együtt kétközpontúság jellemzi a megyét. A szocialista időkig egyértelmű volt Gyula dominanciája, azonban ekkor megkezdődött Békéscsaba erőltetett fejlesztése, iparosítása, ezzel egyidejűleg Gyula „kegyvesztett” megyeszékhellyé vált. A rendszerváltást követően az ipari termelés drasztikus visszaesését, illetve az agrárágazat válságát – az alföldi városok közül kevésként – viszonylag hamar sikerült kezelni. A kedvező mezőgazdasági adottságoknak, illetve a vállalkozói szféra erősödésének hatására gazdaságuk stabilizálódott, fejlődésnek indult [BELUSZKY, 2003].

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatásom központi vázát a hazai főbb növekedési pólusok, illetve az azokat övező agglomerációk, félperifériák, perifériák empirikus vizsgálta adta. Témaválasztásomkor (2006) még nem tudtam, nem tudhattam, hogy nem egyszerű „lineáris” fejlődési vizsgálat lesz kutatásom alapja, hanem **a 2008-ban beköszöntő gazdasági világválság** által „színesített” dinamikai vizsgálat a cél. Alapjában véve a globalizáció térformáló, térszervező hatása is komoly befolyást gyakorol a településekre. Magyarországon felerősítve köszöntött be a gazdasági világválság 2008-ban. Hazánk szomszédos országaihoz, de még az újonnan csatlakozott 10+2 országhoz képest is nagyobb visszaesés következett be gazdaságunkban. A válság minden országot súlyosan érintett, azonban hazánk helyzete speciális, igen legyengült állapotban érte a gazdaságot, ugyanis a makrogazdasági problémák már 2006-tól kezdve megjelentek. Nemhogy csillapítani tudtuk volna a krízis kedvezőtlen hatásait, azok – a gazdaság sebezhetősége folytán – felerősítve jelentkeztek hazánkban. Ebben a sajátos helyzetben tovább rontották a feltételeket a viszonylag magas költségvetési hiány és a magas eladósodottság, valamint a háttérben meghúzódó társadalmi, gazdasági és politikai feszültségek. Az így kialakult állapot legfőbb jellemzői a növekvő munkanélküliség, a beruházások visszafogása, a kibocsátás és az export drasztikus csökkenése, illetve a reálbérek és a belső kereslet visszaesése voltak.

Tény, hogy **a gazdasági világválság csillapította a területi különbségeket**, hiszen a leghátrányosabb térségekben nem történt érdemi változás, ugyanis ezen településeken csak minimális gazdasági tevékenység zajlott (negatív nivellálódás). Ezzel ellentétben a világválság hatásai súlyosan érintették a gazdaságilag jól működő – különösen exportra termelő – területeket (Budapestet csak részben). **A fejlettségi olló nyílása** – ha csak rövid időre is, de – **csökkent**, hiszen annak alsó „szára” gyakorlatilag nem mozdult, míg a felső része némelyest visszazárt.

Vizsgálatom eredményeire – különösen a klaszteranalízisre, melyet diszkriminancia-elemzéssel is alátámasztottam – támaszkodva **megállapítottam, hogy az ország észak-nyugati területei, egészen a fővárosig húzódva, az M1-es autópálya mentén homogén, centrumövezetet alkot**, valamint ehhez kapcsolódnak az **M7-es autópálya által határolt települések**, különös jelentőséggel a **Balaton - Veszprém - Székesfehérvár háromszög** tekintetében. A főváros, illetve a Közép-magyarországi régió gazdasági súlya megkérdőjelezhetetlen. Mint látható, az ország keleti részében sehol sem alakultak ki az előzőekhez hasonló, egybefüggő centrumközpontok, mindössze a jelentősebb megyei és regionális központok – illetve az ezekhez tartó autópálya nyomvonalon húzódó települések – kedvező pozíciója figyelhető meg a térképeken.

Jól megfigyelhető a nyugat-keleti lejtő megléte, illetve a főváros és környékének kiugró fejlettsége.

A keleti országrész tekintetében nagyobb területi összefonódás a Szeged, Hódmezővásárhely, Szarvas, Békéscsaba, Gyula, illetve Kecskemét városok esetében figyelhető meg.

Abszolút periférikus vonások jellemzik az ország dél-nyugati, illetve észak-keleti térségeit, melyek jelenleg hazánk legelmaradottabb térségeit alkotják. Ezen települések csoportokba, összefüggő halmazokba tömörülve vannak jelen a hazai térszerkezetben. A gazdasági aktivitás nagyon alacsony, a humán erőforrás összetétele igen kedvezőtlen (kiugróan magas a képzetlen, vagy alacsonyan képzett munkaerő aránya), azonban magas a népességnövekedés. Amennyiben ezeket a településeket típusuk alapján is szeretnénk kategorizálni, akkor elmondható, hogy a kis-, apró- és törpefalvakra jellemzőek, hazánk dél-nyugati és észak-keleti határmenti térségeiben.

Elengedhetetlennek tartom megjegyezni – az elmúlt két évtized településpolitikájának számos negatív, ad-hoc intézkedési tapasztalata alapján –, hogy tudatos településfejlesztésre csak konkrét jövőkép útján van lehetőség Magyarországon. Ilyen tudatos jövőkép kialakítása csak a múlt hibáinak kiszűrése, azokból való okulás, illetve a pozitív tapasztalatok beépítésével lehetséges.

A területi különbségek felzárkóztatása kormányzati, illetve Uniós politika nélkül nehezen képzelhető el. **Alapvető kérdés a településhálózat fejlesztése során, hogy milyen mértékben és hogyan, de leginkább hol avatkozik be a gazdaságba.** Melyik modell a célravezető? Az elmaradott térségek támogatása, ezáltal a regionális különbségek mérséklése, megszüntetése? Vagy a centrumtérségek támogatása, ezáltal részben mesterséges húzópontok, pólusok létrehozása?

A **policentrikus gondolkodás** dolgozatom szerves részét adja, mely alapfeltétele a hazai, meghatározó **vidéki fejlesztési pólusok megerősítése**, gazdaságuk fejlesztése, ezáltal Budapest hegemoniájának csökkentése, ellenpólusok, ellenpontok képzése. Mindez nem Budapest gazdasági pozíciójának gyengítésével érhető el, hiszen a gyengülő központ az egész országra negatív hatást gyakorolna. A főváros vonzáskörzete dinamikusan bővül, ezért elengedhetetlen annak támogatása, fejlesztése – mint a vizsgálatokból is kitűnik egyre több település csatlakozik jól láthatóan a budapesti agglomerációhoz.

Cél, a pólusokban kedvező területi hatások beindítása, illetve kiterjesztése, ezáltal az agglomerációs folyamatok erősítése, azok **dinamizáló hatásainak távolabbi perifériákba való eljuttatása**. Az államnak szükséges több pénzt fektetnie a másodlagos pólusokba, mivel a **főváros és a vidéki pólusok közötti különbségek** nagyok és **tovább növekednek**. Ahhoz, hogy ezek a nagyvárosok ténylegesen betöltsenek e fajta szerepet, **szükséges az innovációs folyamatok erősítése, a decentralizáció támogatása**.

Kutatásom eredményeire támaszkodva kijelenthető, hogy **a településhálózat jelentős része infrastrukturális fejlesztésre szorul**, különösen az elérhetőség tekintetében. Meghatározó gazdaságfejlesztő jelentősége van az autópálya, autóút meglétének, mindez alapvetően determinálja a gazdaság teljesítőképességét. A policentrikusság elve, illetve a kedvező elérhetőség alapján fontos, hogy a gazdaságilag periférikus falvakból is könnyen elérhető legyen adott térség centruma; kisvárosa, nagyvárosa, pólusvárosa. **Nem elég a többfunkciós, többközpontú városhálózat kialakítása, ha annak elérhetőségét nem biztosítjuk.** Hiába a prosperáló városi gazdaság erős dinamizáló képessége, ha a kielégítő hozzáférés nem biztosított.

Mint azt vizsgálatomban megállapítottam, kiemelkedő szerepe van a közlekedési infrastruktúrának, különösképpen az autópálya elérhetőségnek. **Fontosnak tartom megvizsgálni az „elérhetőség” fogalmát nem pusztán földrajzi aspektusból, hanem gazdasági értelemben is.** Véleményem szerint nemcsak a jelenleg érvényben lévő díjszabás a **korlátozó tényező**, hanem a **piacpolitika** is, miszerint a legrövidebb (legolcsóbb) időtávú autópálya-használati díj 10 napos időtávra vonatkozik. Azon térségekben, ahol földrajzilag közeli az autópálya csomópont gazdasági okokból nem biztos hogy jól kihasznált. A másik tényező szerint számos tanulmány kimutatta, hogy az autópályák „elhasználásában” a teherforgalomnak jóval nagyobb szerepe van, mint a személyautó forgalomnak (**egy teherautó 30 000-szer nagyobb elhasználódást okoz, mint egy személygépkocsi** [GKM, 2007]). Javaslataim között szerepel – fenti gondolatok mentén – az **autópályahasználat gazdaságélénkítő szerep szerinti újragondolása**, újrastrukturálása, árazása. Nyilván nem 30 000-szeres különbségre gondolok (teherforgalom-személygépjármű forgalom), de a pozíciók, szorzók mérlegelését szükségesnek és elengedhetetlennek tartom. Az **autópálya használatának kérdésköre** – véleményem szerint – **ne az azt üzemeltető cég gazdaságosságától függjön, hanem** – ha jelentős állami kiigazítással is – arra kell törekedni, hogy **a lehető legteljesebb gazdaságdinamizáló hatást gerjesszen.**

Fenti gondolatmenetet kiegészítve, javaslataim között szerepel **az ingázás feltételeit elősegítő intézkedések fejlesztése**; a lehetőségek bővítése, illetve az ingázásra szánt időtáv csökkentése – a közlekedési infrastruktúra, illetve a személyszállítás fejlesztése révén. A megbízhatóan és fenntarthatóan működő ingázási lehetőségek nemcsak segítik élhetőbbé tenni a centrumtelepüléseket, de hatással vannak a periférikus területek elnéptelenedésének lassítására, megállítására.

A főváros és a vidéki pólusok gazdasági szerepe felértékelődik a válságból, illetve annak elnyúló hatásaiból történő kilábalás során. Pusztán egyetlen, a legversenyképesebb pólus fejlesztése tovább árnyalná a területi különbségeket, míg a periférikus területek támogatása sem jelent fenntartható megoldást. Pillanatnyi nivellálódás ugyan születhet, de versenyképes gazdasági környezet biztosítására van szükség a tartós sikerhez. **A területi szintű kormányzatnak ezért segítenie kell a vidéki pólusokat ilyen befektetés vonzó övezetek kialakítására.** Éppen

ezért fontos a vidéki pólusok szerepe, támogatása, melyek vonzaskörzeteikkel képesek lefedni az elmaradottabb területeket.

Fontosnak tartom leszögezni, hogy bármiféle – akár uniós, akár állami – **központi támogatás nem párosulhat központi irányítással**, mivel minden terület eltérő adottságokkal, ennél fogva eltérő igényekkel jelentkezik. A központilag vezérelt támogatási politika nem ismeri a helyi sajátosságokat, helyi adottságokat.

A kutatás kezdetekor felállított hipotézisek vizsgálata:

- 1. hipotézis:** Kutatásaim alapján bebizonyosodott, hogy a gazdasági fejlődés meghatározó eleme az autópályák megléte, a közlekedési infrastruktúra fejlett volta. Dinamikai vizsgálatom során beigazolódott – a viszonylag rövid időtáv ellenére –, hogy igenis jelentős gazdaságélénkítő szerep tulajdonítható a sztrádák meglétének. A klasztervizsgálat eredményei tükrében különösen jól megfigyelhető ez a változás az M7-es és az M6-os utak esetén, mivel ezeket a vizsgált időszakon belül (2008, illetve 2010) adták át. Már ekkor észlelhető pozitív fejlődési tendencia települési szinten, nyilván 5-10 esztendő múlva – az autópálya kedvező hatásának felfutása következtében – a kép jóval szignifikánsabbá válik. Az autópályákon keresztül a települések jobban be tudnak kapcsolódni a gazdasági vérkeringésbe, tehát az autópályák elérhetősége igen jelentős mértékben befolyásolja adott település gazdaságát. A fejlesztési pólus szerep kialakulhat egy tengely (pl.: autópálya, autóút) mentén is. Kutatásom eredményei alapján ilyen folyamat figyelhető meg a legtöbb hazai fő közlekedési útvonal mentén. Megállapítom, hogy a dolgozat elején megfogalmazott első hipotézisem igaz.
- 2. hipotézis:** Megállapítom, hogy második hipotézisem – miszerint a legfejlettebb térségek közé tartozik a Közép-magyarországi régió, ahol a fejlett települések összefonódva, gyakorlatilag körülölelik a fővárost – is igaznak mondható. Nemcsak a statikus vizsgálat alapján védhető a fenti megállapítás, hanem – a 6. ábra alapján – folyamatosan bővül ez a vonzaskörzet, köszönhetően Budapest centrumerejének folyamatos növekedésével. Az ország egyetlen metropolisztérsége, annak agglomerációt dinamizáló képessége töretlen. Budapest gravitációs zónájának kiterjedése jelentősen bővült, a 2003-as állapothoz képest az agglomerációt közvetlen határoló 34 település sorolódott át a legfejlettebb, „pólusövezet” klaszterbe, illetve az autópályák mentén „messzebbre nyúlva” számos település fejlődött fel a fent említett csoportba. Klasztervizsgálatommal bizonyítottam, hogy az országban egyedüli régióközpontként hatással van más régiók gazdaságára, hatósugara kiterjed a többi régióra is.

- 3. hipotézis:** Harmadik hipotézisem nem igazolódott be, ugyanis a bázisév és a 2010-es adatok összevetésekor kirajzolódott – 6. ábra –, hogy Pécs, Szeged, Debrecen és Miskolc városokat közvetlen határoló települések is a gyengébb teljesítményű klaszterekbe sorolódtak vissza. Azt, hogy a 2008-as gazdasági világválság, vagy egyéb tényezők milyen mértékben befolyásolták ezt a folyamatot, egy külön kutatásban érdekes lenne vizsgálni. Ennek okainak feltárása célzott vizsgálatban lehetséges és véleményem szerint szükségszerű, a gazdaság mielőbbi felzárkóztatása végett. A fenti tények ismeretében nem fogadom el a harmadik hipotézisemet.
- 4. hipotézis:** Bizonyítottam vélem negyedik hipotézisemet, miszerint a fiatal korstruktúra nem függ össze a gazdasági jóléttel. Nyilván, ezen településeken is kedvező a gyermekvállalási hajlandóság értéke, azonban vizsgálataim alapján a gazdaságilag abszolút hanyatló, periférikus, a teljes gazdasági kilátástalanságot tükröző területeken is kiugró értéket mutat. Kutatásomban az „Abszolút periféria” klaszterbe tartozó települések jellemzője a kiugró munkanélküliségi ráta, a szociális juttatások legmagasabb kihasználtsága és az országos viszonylatban legkedvezőbb korszerkezet. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy azért lehet ezen településeken a legmagasabb a vitalitási index, mert itt a legalacsonyabb a születéskor várható élettartam is, tehát a viszonyítási alap. A természetes szaporodáson túl magyarázható a népességnövekedés azon rétegek – a társadalom kedvezőbb élettereiből való – kiszorulásával, akik megélhetésüket nem tudják ezen prosperáló városokban, településeken biztosítani.
- 5. hipotézis:** Elfogadom ötödik, utolsó hipotézisemet is, mivel a vizsgált időszakok klasztereinek összehasonlítása során egyértelműen kirajzolódik a periférikus területek további leszakadásának ténye. A minőségi hanyatlás jól kiolvasható a különböző mutatók szélsőértékeinek vizsgálatakor, miszerint az érintett két szélsőértékű klaszter („Pólusövezet” és „Abszolút periféria”) folyamatosan távolodik egymástól. Mennyiségi növekedés csak minimális mértékben tapasztalható. Kétségtelen, hogy növekedett a periférikus települések száma, azonban az nem mérvadó, inkább a már meglévő periférikus területek további visszaesése figyelhető meg.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT CIKKEK

Idegen nyelven:

Goda P. – Káposzta J. - **Péli L.** (2013): Case study on spider-net entrophy investigation in rural areas, “New directions in agriculture and rural development”, 12th Wellmann International Scientific Conference, 25th April 2013, Hódmezővásárhely, *befogadták, megjelenés alatt*

Péli L. - Kis M. - Csonka T. (2013): Territorial differences and the development of traffic infrastructure in Hungary, 4th International Conference of Economic Sciences, Quality of Life, Sustainability and Locality, Kaposvár, 9-10th May 2013, *befogadták, megjelenés alatt*

Nagy A. - Kollár K. - **Péli L.** (2013): The perspectives and roles of renewable energy sources in the economic development of peripheral areas of Hungary, Nyitra, Visegrad Journal, 2013 no.1., Vol. 2., ISSN 1338-8339

Ritter K. – **Péli L.** – Peter B. (2012): The Role of Agrarian Employment and Urban-Rural Connections in Rural Areas Lagging behind in Hungary, Annals of agricultural economics and rural development, Vol. 99, No. 3., Warsaw, 2012 ISSN 0080-3715, pp. 27-33

Kollár K. - Tóth T. - **Péli L.** (2012): Major economic coherences of periferical areas in Hungary, SERIA, ISSN 1508-3535 pp. 124-128.

Káposzta J. - Kollár K. - **Péli L.** (2012): The examination of major economic coherences in the Hungarian least-developed micro-regions, “Science for rural areas”, 11th Wellmann International Scientific Conference, 10th May 2012, Hódmezővásárhely, “Agrár és Vidékfejlesztési Szemle”, Review on Agriculture and Rural Development 2012/1, Vol. 1, CD Supplement, ISSN 2063-4803 pp. 309-313

Goda P. - Nagy A. - **Péli L.** (2012): Case study of a spider web entropy analysis, “Science for rural areas”, 11th Wellmann International Scientific Conference, 10th May 2012, Hódmezővásárhely, “Agrár és Vidékfejlesztési Szemle”, Review on Agriculture and Rural Development, Vol. 1. 2012/1. CD Supplement, ISSN 2063-4803 pp. 255-259

Kollár K. - Nagy A. - **Péli L.** (2011): Economic and social discrepancies between the most disadvantaged rural areas of Hungary especially after the EU Accession, Acta Regional et Environmentalica, Slovakia, Nitra, ISSN 1336-5452 pp. 53-57.

TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁKON ELHANGZOTT ELŐADÁSOK KONFERENCIA KIADVÁNYBAN MEGJELENTETVE

Magyar nyelven:

Kollár K.- **Péli L.**- Nagy H. (2012): A hazai leghátrányosabb helyzetű kistérségek területi versenyképessége, XIII. Nemzetközi Tudományos Napok, Gyöngyös 2012. ISBN 978-963-9941-54-0pp. 1242-1248

Nagy A. - **Péli L.** (2010): A humán erőforrás területi átrendeződésének gazdasági háttere Magyarországon; XII. Nemzetközi Tudományos Napok, Gyöngyös 2010. ISBN 978-963-9941-09-0 pp. 1036-1043.

Péli L. (2005): Tudományos Diákköri Konferencia – A Stratégiai Környezet Vizsgálat szerepe a regionális fejlesztésben. SZIE-GTK, Gödöllő 2005. (II. helyezés)

Idegen nyelven:

Nagy A.–**Péli L.**–Nagy H. (2012): The outbreak potentials of health tourism, funds from the new Hungary development plan, XIII. Nemzetközi Tudományos Napok, Gyöngyös 2012. ISBN 978-963-9941-53-3 pp. 1388-1395

Kollár K.– **Péli L.**–Nagy H. (2012): The regional competitiveness of the most-disadvantaged micro-regions in Hungary XIII. Nemzetközi Tudományos Napok, Gyöngyös 2012. ISBN 978-963-9941-53-3 pp. 1242-1249

Kassai Zs. – Goda P. – **Péli L.** (2011): Evaluation of Operational Programmes aiming at reducing territorial inequalities in Hungary. Development Prospects of rural areas lagging behind in the CEE region Conference, Gödöllő, 24-27 May 2011. Full paper: pp. 178-183. Abstract: 178.p. ISBN: 978-963-269-234-0.

Goda P. - Lampertné Akócsi I. - **Péli L.** - Prohászka V. -Tóth T. (2011): The evaluation of the Cohesion Funds in the Visegrad group countries by the assist of the new Modified Human Development Index. What Future for Cohesion Policy? An Academic and Policy Debate, 2011. Bled p.20 <http://regional-studies-assoc.ac.uk/>

Kollár K.- **Péli L.**- Ritter K.- Takács Sz. (2010): Integrated Regional and Rural Development Program in the European Union, „Cross-border initiatives to facilitate economic and social development in the V4 countries and in Ukraine, 2010. Gödöllő, ISBN 978-963-269-182-4 pp. 205-212.

Ritter K.- Kollár K.- **Péli L.**- Németh P. (2010): Sustainable competitiveness of Hungarian rural micro-regions from agricultural point of view, „Cross-border

initiatives to facilitate economic and social development in the V4 countries and in Ukraine, 2010. Gödöllő, ISBN 978-963-269-182-4 pp. 187-196.

Kollár K. – Ritter K. – **Péli L.**- Nagy A. (2010): Examination of the current Hungarian regional competitiveness from the point of view of the tourism, „Cross-border initiatives to facilitate economic and social development in the V4 countries and in Ukraine, 2010. Gödöllő, ISBN 978-963-269-182-4 pp. 180-186.

Péli L.-Kollár K.-Széles I. (2010): The effects of the economic crisis on the Hungarian economic competitiveness and tourism, XII. Nemzetközi Tudományos Napok, Gyöngyös 2010. ISBN 978-963-9941-09-0 pp. 1066-1073.

Széles I.- Urbánné Malomsoki M.-**Péli L.** (2010): Territorial differences in Hungary from the point of transportation infrastructure, development and improvement in towns; 11th international conference: Global economy: challenges and perspectives, 2010. Nitra, ISBN 978-80-552-0386-7 pp. 2232-2258.

Kollár K. – Nagy A. – Takács Sz.- **Péli L.** (2010): Integrated regional and rural development in the European Union- case study of the challenges of the Hungarian tourism and Leader program, 11th international conference: Global economy: challenges and perspectives, 2010. Nitra, ISBN 978-80-552-0386-7 pp. 1933-1977.

Péli L. - Kollár K.- Nagy A. (2010): The impact of global economic crisis on the Hungarian agriculture, The materials of International theoretical and practical conference, 2010. May 17.-19. ISBN 978-5-91818-058-7 Saratov pp. 23-26.

Káposzta J. – Nagy H. – Ritter K.- **Péli L.** (2010): Countryside and organization: threats and possibilities through the example of Hungarian rural micro-regions, 11th international conference: Global economy: challenges and perspectives, 2010. Nitra, ISBN 978-80-552-0386-7 pp. 1660-1704.

Ritter K.- **Péli L.**- Péter B. (2012): The Role of Agrarian Employment and Urban-Rural Connections in Rural Areas Lagging behind in Hungary, 2012 Warsaw,

SZAKKÖNYV, SZAKKÖNYVRÉSZLET, JEGYZET

Péli L. (2010): A versenyképesség főbb összefüggései, In.: Káposzta J. (szerk.) (2010): Regionális- és városgazdaságtan jegyzet, Szent István Egyetem, Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, Gödöllő 2010. pp. 34-43. (3. fejezet)

Péli L. (2010): A versenyképesség főbb összefüggései, In.: Káposzta J. (szerk.) (2010): Integrált területfejlesztés jegyzet, Szent István Egyetem, Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, Gödöllő 2010. pp.29-38. (3. fejezet)

Péli L. (2009): Mezőgazdasági piacok gazdaságtana szemelvénygyűjtemény (szerk.), Gödöllő, Szent István Egyetem, Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

KUTATÁSOK

Ugrósd Gy. - Tóth T. - Keszthelyi K. - Pesti Cs. - Ritter K. - **Péli L.** - Németh P. - Kollár K. - Goda P. - Koller Zs. (2010): Tanulmány az ÚMVP intézkedéseinek működéséről; Emberi Erőforrások Alapítvány, Gödöllő